

ERDÉLYI KÖVETEK A VESZTFÁLIAI BÉKETÁRGYALÁSOKON*

KÁRMÁN GÁBOR

A svédországi Gripsholm kastélyában van egy folyosó, amelynek faláról a vesztfáliai béketárgyalások követei néznek le a látogatóra. A sok sötét ruhás, csipkegaléros, hegyes kecskeszakállt viselő férfiú által alkotott egységes látványt csak két portré töri meg a folyosó végén: ezeken az urakon a pödrött bajusz alatt hosszú, tömött szakállat látunk, ruházatuk élénk színekben pompázik és a többi követtel ellentétben prémmel szegett fejedőt is viselnek. A német felirat több-kevesebb sikerrel adja vissza a két követ küldője, I. Rákóczi György erdélyi fejedelem nevét, és nem nehéz rájönni arra sem, hogy Iohan Daniel személyében Daniel Jánost kell tisztelnünk. A másik portrén látható Iaræmei Farens azonosításához már több utánajárás szükségeltetik, de szintén nem lehetetlen, hiszen régóta tudjuk, hogy az erdélyi fejedelem Vesztfáliába küldött követét Jármí Ferencnek hívták.¹

Annak jelentőségére, hogy Erdély fejedelme szerepelt a harmincéves háborút lezáró vesztfáliai békeokmányokban (nevesítve az osnabrücker békében), korai és nagyrészt elfeledett előzmények után R. Várkonyi Ágnes hívta fel a figyelmet. Több tanulmányában is hangsúlyozta, hogy ez a fejlemény a nemzetközi elismerést hozta meg a fejedelemségnek és biztosította az európai hatalmak garanciáját a három évvel korábban III. Ferdinánd császárral és magyar királlyal megkötött linzi béke számára.² Számos kérdés ugyan még megoldásra vár – így továbbra

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. Megírását még a Tanárnő által vezetett „Magyarország a kora újkori Európában” OTKA-csoport működése alatt ígértem meg, de ezt a végleges változatot R. Várkonyi Ágnes sajnos már nem láthatta.

1 A svéd gyűjtemény katalógusának összeállítóit mindenesetre megoldhatatlan feladat elé állította a képek felirata: az egyik általuk „normalizált” név, a „Jeremias Fazekas” tulajdonképpen roppant kreatív interpretáció eredménye, azt az eljárást azonban, hogy az így „rekonstruált” családnevet a másik névnél is felhasználták („Johann Daniel Fazekas”) nehéz logikusan indokolni. *Boo von Malmberg*: Katalog över statens porträttsamling på Gripsholm. I. Porträtt före 1809. Stockholm 1951. Nr. 733., 734. Így kerültek be Gerd Dethlefs katalógusába is: *Gerd Dethlefs*: Friedensappelle und Friedensecho: Kunst und Literatur während der Verhandlungen zum Westfälischen Frieden. Kiadatlan PhD disszertáció. Westfälische Wilhelms-Universität, Münster. 1998. (<http://d-nb.info/974396788/34>, 2015. november 17.) 288., 325. A feliratok – például Jármí képén a fejedelem neve – valószínűleg torzultak a restaurálás során. Jelenlegi formájukban így festenek: „Ds Iaræmei Farens Ir. Fürstl. G. auß Sibenbarg [sic!] Jurgor [sic!] Rogotzi Abgesanter”, ill. „H. Iohann Daniel Ir. Fürstl. Genad. Gorg Ragotzke zu Sibenburg abgesant”.

2 R. Várkonyi Ágnes: „Legnagyobb bölcsesség és eszeség...” Bethlen Gábor és az európai béketárgyalások (1648–1718). Valóság 24. (1981: 2. sz.) 6.; *Uő*: Erdély és a vesztfáliai béke (I. Rákóczi György politikájához). In: Scripta manent: Ünnepi tanulmányok a 60. életévét betöltött Gerics József professzor tiszteletére. Szerk. Draskóczy István. Budapest 1994. 187–198. Korábban *Maja Depner*: Das Fürstentum Siebenbürgen im Kampf gegen Habsburg: Untersuchungen über die Politik Siebenbürgens während des Dreißigjährigen Krieges. Stuttgart 1938. 179.

sem tudjuk, mi lehetett az oka annak, hogy a béke szövege a császár szövetségesei között is feltüntette Erdély vele mindvégig ellenséges fejedelmét –, azonban úgy tűnik, a magyar történetírásban konszenzus alakult ki R. Várkonyi Ágnes megállapításainak lényegi részével kapcsolatban.³ Ha nem is túlzottan sűrűn, a vesztfáliai béke hivatkozási pontként felbukkant a fejedelemség politikájában a következő évtizedben és az erdélyi jelenlét emlékét fenntartották – ahogy a gripsholmi portrék is mutatják – a béketárgyalásokat körülvevő korabeli reprezentatív médiafigyelem lenyomatai.⁴

Korábbi, a küldetés diplomáciatörténeti vonatkozásait tárgyaló tanulmányom után a vesztfáliai követség kérdésének újbóli elővételét azért tartottam szükségesnek, mert lehetővé vált Jármí Ferenc már korábban megtalált három jelentésének deszifrározása, amely számos részlettel gazdagítja az európai jelenlét szempontjából nagy jelentőségű erdélyi diplomáciai misszióval kapcsolatos tudásunkat.⁵ Szükségessé tartottam azt is, hogy összegyűjtssem a hozzáférhető információkat a szakirodalomban szinte teljesen ismeretlen követ, Jármí Ferenc személyével kapcsolatban, illetve részletesen kifejtsem a diplomatákról készült portrékkal kapcsolatos, a korábbiakban csak röviden jelzett problémákat. A dolgozat függelékében végül – afféle szerény *Transylvanica* hozzájárulásként az *Acta Pacis Westphalicae* monumentális sorozatához – a Jármí-féle jelentések szövegét is közlöm.

Erdélyi követek Vesztfáliában

A harmincéves háború lezárására hivatott, 1644 óta ülésező békekonferencia helyszínére az első erdélyi követ 1646 márciusában érkezett meg. Az általa képviselt fejedelem, I. Rákóczi György ekkorra már hivatalosan nem tartozott a hadviselő felek közé: másfél évnnyi háborúskodás után 1645 augusztusában aláírta a különbékét III. Ferdinánd megbízottaival, amelyet a császár időközben már ratifikált is – ez utóbbi helyszínéről kapta a megegyezés a szakirodalomban általánosan használt „linzi béke” elnevezést.⁶ Erdély fejedelmének a svéd és a francia koronákkal kötött szövetségi szerződése egyaránt lehetőséget biztosított erre, amennyiben háborúskodása a szultán ellenkezésével találkozna; ám I. Rákóczi

3 Legújabbban *Kisteleki Károly*: Az európai szuverenitás nézőpontjai és az erdélyi állam. In: Bethlen Erdélye, Erdély Bethlene: A Bethlen Gábor trónra lépésének 400. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai. Szerk. Dáné Veronka et al. Kolozsvár 2014. 178–179.

4 *Kármán Gábor*: II. Rákóczi György 1657. évi hadjáratának diplomáciai háttere. Századok 146. (2012) 1079.; ill. *R. Várkonyi Ágnes*: A királyi Magyarország és az Erdélyi Fejedelemség a 17–18. századi béketárgyalásokban és békekötésekben. Bp. 2013. 22.

5 Korábbi ezzel kapcsolatos eredményeim: *Kármán Gábor*: Erdélyi külpolitika a vesztfáliai béke után. Bp. 2011. 103–113.; ill. (néhány kiegészítéssel): *Uő*: The Hardship of Being an Ottoman Tributary: Transylvania at the Peace Congress of Westphalia. In: Frieden und Konfliktmanagement in interkulturellen Räumen: Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit. Hrsg. von Arno Strohmeyer und Norbert Spannenberger. Stuttgart 2013. 163–183.

6 A linzi béke kiadása: *Österreichische Staatsverträge: Fürstentum Siebenbürgen (1526–1690)*. Hrsg. von Roderich Gooss. Wien 1911. 765–784.

György nem véletlenül aggódott, hogy a Habsburg-ellenes szövetség tagjait nem fogja meggyőzni a nagyvezír többszöri visszahívó parancsára való hivatkozása. Svédország és Franciaország képviselői egyaránt neheztelésüknek adtak hangot, így a fejedelem – akivel kapcsolatban egyes jelek arra mutatnak, valóban nem szívesen adta fel a további hadakozást – szükségesnek látta, hogy biztosítsa volt szövetségeseit: együttműködésük felújítására van lehetőség.⁷

Az első erdélyi követ azonban, aki a vesztfáliai tárgyalódelegációkat felkeres-te, még nem a fegyver újbóli felvételével kapcsolatos üzenetet hozott: az általa átadott, illetve a kiskorú XIV. Lajosnak és főminiszterének, Mazarinnek továbbítandó levelekben a békekötés bejelentése állt, illetve egy emlékeztető, amely szerint az ígért pénzügyi támogatás, a *subsidiium* nagy részével a francia korona még tartozik a fejedelemnek.⁸ A diplomata 1646. március 12-én érkezett meg a svéd tárgyalódelegációhoz Osnabrückbe, majd a nekik szóló leveleket átadva továbbutazott Münsterbe, a francia küldöttséghez; ide március 17-én érkezett meg és 19-én már indult is vissza Erdélybe.⁹ A tárgyalási feladattal nem rendelkező, csak postaszolgálatot végző követ személyét nem ismerjük, nevét I. Rákóczi György levelei nem tartalmazzák; Johann Maximilian von Lamberg gróf és Johann Baptist Krane (a császári oldal követei a svédekkel folytatott tárgyalásokon) úgy tudták, hogy egy osnabrücki polgárról van szó.¹⁰

Korántsem ennyire egyértelmű, mikor érkezett I. Rákóczi György következő embere Vesztfáliába. A fejedelem 1646. február 22-én, Fogarasban állította ki Antoine Fouquet de Marsilly-Croissy számára azokat az okmányokat (az ún. *recredentialisokat*), amelyek a francia diplomata számára küldetésének teljesítését igazolták. Croissy, aki előző évben tető alá hozta a munkácsi szövetségi szerződést a francia korona és Erdély fejedelme között, ezúttal magával vihette I. Rákóczi György nyilatkozatát is, amelyben az kijelentette: a császár nem tartja be a békét, így kész újra hadba indulni, amennyiben a *subsidiium* hátralékait kifizetik neki és segítséget kap a szultáni engedély megszerzéséhez.¹¹ A francia diplomatát az ud-

7 A részletekről Kármán G.: Erdélyi külpolitika i. m. 92–103.

8 Fogalmazványaik: Okmánytár I. Rákóczi György svéd és francia szövetekezéseinek történetéhez. Szerk. Szilágyi Sándor. (MHHD XXI.) Bp. 1873. 333–338. – Kiállításuk pontos dátuma nem ismert; úgy tűnik, a két francia követnek, d’Avaux-nak és Serviennek szóló levélnek nemcsak fogalmazványán, hanem az átadott példányon is csak az év és a hónap (1646. január) olvasható: MHHD XXI. 335–336, ill. Acta Pacis Westphalicae. Serie II. Abt. C. Die schwedischen Korrespondenzen. Bd. 2. 1645–1646. Bearb. von Wilhelm Kohl. Münster 1971. (a továbbiakban: APW II C 2) 195.

9 Johan Oxenstierna és Johan Adler Salvius levele Krisztina királynőnek, Osnabrück, 1646. március 2/12. APW II C 2. 195.; Henri, duc de Longueville, Claude de Mesmes, comte d’Avaux és Abel Servien levele Brienne-nek, Münster, 1646. március 17. Acta Pacis Westphalicae. Serie II. Abt. B. Die französischen Korrespondenzen. Bd. 3. Teil 1–2. Bearb. Kriemhild Goronzy, Elke Jarnut und Rita Bohlen. Münster 1999. (a továbbiakban: APW II B 3) 613.; Johann Maximilian Graf von Lamberg és Johann Baptist Krane levele III. Ferdinándnak, Osnabrück, 1646. március 19. Acta Pacis Westphalicae. Serie II. Abt. A. Die kaiserlichen Korrespondenzen. Bd. 3. 1645–1646. Bearb. Karsten Ruppert. Münster 1976. 427.

10 L. az előző jegyzetben idézett levelüket, 427.

11 I. Rákóczi György nyilatkozata, Fogaras, 1646. február 22. MHHD XXI. 344–346; a Longueville hercegnek, ill. d’Avaux-nak és Serviennek, valamint Johan Oxenstiernának és Salviusnak szóló *recredentialis* levelek: Uo. 351–353.

var 1646 januárjában rendelte vissza Erdélyből, ám valószínű, hogy ő még azelőtt elindult a Német-római Birodalom felé, mielőtt a parancs elért volna hozzá.¹²

A Habsburg birodalomban 1646 tavaszán olyan, meglehetősen konkrét hírek terjedtek, amelyek szerint I. Rákóczi György követet küldött a franciákhoz, hogy kapjon 100000 tallért a háború újraindításához.¹³ Ez az ajánlat nagyjából egyezik a Croissy által vitt üzenetben foglaltakkal – de úgy tűnik, erdélyi követ valójában nem csatlakozott a visszatérő francia diplomatához. Szilágyi Sándornak a *Monumenta Hungariae Historica Documentaria* sorozatában megjelent nagy forráskiadványában két olyan ajánlólevelet is találunk Jármí Ferenc számára, amelyek Croissy *recredentialis*ainál mindössze három nappal később keltek és amelyekből az derül ki, hogy a fejedelem az erdélyi diplomatát is a vesztfáliai béketárgyalás francia delegációjához küldte.¹⁴ Logikus volt tehát feltételezni – ahogy korábbi feldolgozásomban tettem –, hogy Jármí Croissy társaságában indult el Münster felé. Úgy tűnik azonban, a két ajánlólevél datálása hibás, mindkettő a következő évből származik.¹⁵ Jármí Ferenc ebben az évben nem járt a Német-római Birodalomban, bár francia követekkel valóban találkozott: lengyelországi küldetése során felkereste XIV. Lajos oda delegált diplomatáját, Nicolas de Flesselles-t, Brégy grófját is.¹⁶

- 12 Henri-Auguste de Loménie, Brienne grófja, a külügyekért felelős államtitkár 1646. január 6-án írta meg a vesztfáliai francia követeknek, hogy Croissy további erdélyi jelenlétére nincs szükség: *Acta Pacis Westphalicae. Serie II. Abt. B. Die französischen Korrespondenzen. Bd. 2. 1645. Bearb. Franz Bosbach, Kriemhild Goronzy und Rita Bohlen. Münster 1986. 196–197. Nem valószínű, hogy az információ kevesebb, mint két hónap alatt eljutott volna Münsteren keresztül Fogarasba.*
- 13 Daniel János levele I. Rákóczi Györgynek, Linz, 1646. április 30. *Szilágyi Sándor: I. Rákóczi György fejedelemsége történetéhez. Történelmi Tár [7.] (1884) 691–692.; Törös János emlékirata I. Rákóczi Györgynek, Várad, 1646. május 8. MNL OL E 190 Magyar Kamara Archivuma, Archivum familiae Rákóczi de Felsővadász 21. d. nr. 4638.*
- 14 I. Rákóczi György levelei Mazarinnek, ill. Brégy grófnak Gyulaféhevár, 1646. február 25. dátummal. MHHD XXI. 353–354.
- 15 A Mazarinnek szóló ajánlólevél ugyanabban a kötetben még egyszer szerepel, egy évvel későbbi dátummal (MHHD XXI. 402–403.), ezt Szilágyi Sándor szintén fogalmazványból adta ki, de ismerjük az elküldött verziót is, ténylegesen 1647-es dátummal: *Gergely Samu: I. Rákóczi György összeköttetései Franciaországgal (A párisi külügyministerium levéltárából). Történelmi Tár [13.] (1890) 76. A káoszt fokozza, hogy elvben azt a levelet is ismerjük, amelyet I. Rákóczi György válaszul írt a XIV. Lajostól 1646-ban kapott üzenetre, ebben pedig szerepel, hogy a francia király levelét Jármí Ferenc hozta: Szilágyi Sándor: Okiratok a két Rákóczi György történetéhez. Történelmi Tár [10.] (1887) (a továbbiakban: TT 1887) 229–230. Azonban a forráskiadás a fogalmazvány alapján készült, amelyen nincs dátum, azt Szilágyi határozta meg 1647. február 25-ben, Jármí 1647-es követsége *credentialis*ainak dátuma alapján – indokolatlanul, hiszen a levél a Jármí által 1647-ben hozott üzenetre írott válasz is lehet. Az alternatív értelmezés mellett szól, hogy az 1647. februári, XIV. Lajosnak szóló Rákóczi-levél datált fogalmazványa megvan, és annak szövege nem egyezik a *Történelmi Tár*-ban kiadottal, l. MHHD XXI. 400–401. Végül perdöntő lehet, hogy Kemény János csupán egy nappal a *credentialis*ok feltételezett dátuma előtt veti fel a fejedelemnek, hogy „Galliába” kellene küldeni, de a követség indulásának lehetséges időpontját karácsonyra saccolja (Szakácsi, 1646. február 24., MNL OL E 190 21. d. nr. 4629.). Vö. Kármán G.: Erdélyi külpolitika i. m. 108–110. Szilágyi Sándor azt feltételezte, hogy Jármí elindult Croissy után, ám nem érte utol a francia diplomatát és visszafordult, l. az általa írt bevezetést: EOE X. 85.*
- 16 Március második felében indulhatott el; Rákóczi Zsigmond 16-án azt írja Lorántffy Zsuzsannának, hogy Jármí „indulófélben vagon” (Sárospatak, 1646. március 18.) A két Rákóczi György családi levelezése. Szerk. Szilágyi Sándor. (MHHD XXIV.) Bp. 1875. 360. Lengyelországi tartózkodásáról l. Brégy levelét

A vesztfáliai követek levelezése is csak Croissy érkezését említi 1646 májusában, arra nincs utalás, hogy az erdélyi fejedelem követe is a társaságában lett volna.¹⁷ Csak 1646. július 9-én esik róla szó a francia delegátusok, Henri duc de Longueville, Claude de Mesmes, comte d'Avaux és Abel Servien egy közös írásában, hogy az erdélyi fejedelem kurírja elbocsáttatása végett nagy nyomást helyez rájuk.¹⁸ Ezek szerint utóbbinak már régebben a táborban kellett tartózkodnia – valamikor június második felében érkezhetett, de nem tudjuk pontosan, mikor. Személye mögött valószínűleg azt a Kassai Györgyöt kell sejtenuünk, akit a fejedelem április első felében indított útnak, de Lengyelországban megbetegedett és még május végén is Varsóban volt.¹⁹ A kurír késése érthetővé tenné, miért sürgette annyira a választ a francia követektől – ők azonban megvárták, amíg uralkodójuktól megérkezik a válasz, így Kassai csak októberben indulhatott vissza Erdélybe.²⁰ Jármí Ferenc útnak indulása előtt még egy újabb erdélyi levélvívó fordult meg Münsterben: a január 31-én kelt leveleket a kurír, egy Gilbert nevű skót katonatiszt március közepén adta át Longueville hercegnek és kollégáinak.²¹

I. Rákóczi Györgynek, Krakkó, 1646. július 19., ill. a fejedelem levelét Brégynek, Várad, 1647. január 31. MHHD XXI. 377., 387. Utóbbiban a fejedelem azt is közli, hogy Croissynak szóló levelét a lengyel királyné koronázása alkalmával Jármí rábízta Brégyre, hogy az továbbítsa – amennyiben az erdélyi követ Vesztfáliába ment volna, erre nyilvánvalóan nem lett volna szükség. Tárgyalásaikról l. még Brégy levelét Brienne-nek, Krakkó, 1646. július 28. Recueil de documents concernant l'histoire des pays Roumains tirés des archives de France XVI-e et XVII-e siècles. Ed. Ioan Hudiță. Iași 1929. 97–98.

- 17 Longueville, d'Avaux és Servien levele Brienne-nek, ill. Johann Oxenstiernának és Salviusnak, Münster, 1646. május 14. APW II B 3 926., ill. APW II C 2 274.; Croissy levele Mazarinnek azonos dátummal, Répertoire des documents concernant les négociations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au XVIIe siècle (1636–1683). Ed. Ioan Hudiță. Paris 1926. 118–119. A császári delegátusok ugyan arról számoltak be, hogy a svédekkel folytatott tárgyalásukat azért kellett elhalasztani, mert azok Rákóczi frissen érkezett követével tárgyaltak, ám ez alighanem félreértés: Johan Oxenstierna és Salvius írásaiból az derül ki, hogy Croissy látogatta meg őket Osnabrückben, hogy az Erdéllyel kapcsolatos ügyekben egyeztessen. L. levelüket Krisztina királynőnek, Osnabrück, 1646. május 11/21. APW II C 2 280. Vö. Lamberg és Krane levele III. Ferdinándnak, Osnabrück, 1646. május 17. Acta Pacis Westphalicae. Serie II. Abt. A. Die kaiserlichen Korrespondenzen. Bd. 4. 1646. Bearb. von Hubert Salm und Brigitte Wübbeke-Pfugler. Münster 2001. 191–192.
- 18 Longueville, d'Avaux és Servien memorandumja XIV. Lajosnak, Münster, 1646. július 9. Acta Pacis Westphalicae. Serie II. Abt. B. Die französischen Korrespondenzen. Bd. 4. 1646. Hrsg. von Clivia Kelch-Rade, Anuschka Tischer, Kriemhild Goronzy und Michael Rohrschneider. Münster 1999. (a továbbiakban: APW II B 4) 187.
- 19 I. Rákóczi György levele Croissynak [1646. június]. MHHD XXI. 366.
- 20 Longueville, d'Avaux és Servien levele Brienne-nek, Münster, 1646. szeptember 17. APW II B 4 449.; Johan Oxenstierna és Salvius levele Krisztina királynőnek, Osnabrück, 1646. október 5/15. APW II C 2 503.
- 21 I. Rákóczi György levelei a francia követeknek, ill. Croissynak, Várad, 1647. január 31. MHHD XXI. 385–386., 387–390.; Longueville levele Brienne-nek, Münster, 1647. március. 18. Acta Pacis Westphalicae. Serie II. Abt. B. Die französischen Korrespondenzen. Bd. 5. Teil 1–2. 1646–1647. Bearb. von Guido Braun, Kriemhild Goronzy und Achim Tröster. Münster 2002. (a továbbiakban: APW II B 5) 857. A kurír személyét I. Rákóczi Györgynek Croissyhoz írott levele [Gyulafehérvár, 1647. február 25.], ill. a Jármínak adott instrukció (ugyanazzal a dátummal) azonosítja „Gilbertus Scotus vexillifer”, ill. „az zászló tartó Gilbert” néven: MHHD XXI. 405., ill. 396. Talán azonos lehet azzal a David Gilbert kapitánnyal vagy William (Gilbert) Keith-szel, akiknek a harmincéves háború idejéből lengyelországi szolgálatáról tudunk: *Robert I. Frost: Scottish Soldiers, Poland-Lithuania and the Thirty Years' War*. In: *Scotland and the Thirty Years' War, 1618–1648*. Ed. by Steve Murdoch. Leiden 2001. 200., 206., 209–210.

Az 1646 márciusától 1647 tavaszáig Vesztfáliában megjelenő erdélyi küldöttek közös tulajdonsága volt, hogy feladatuk nem a tárgyalás, csak a levelek átadása volt – a nyugati diplomaták jelentései is minden esetben kurírnak titulálják őket. Teljes jogú tárgyalóküldött akkreditálására, aki a konferencián is részt vehetett volna, I. Rákóczi György nem is volt jogosult, hiszen már nem számított hadviselő félnek – és a svéd, illetve francia delegátusok még akkor sem szívesen vállalták az erdélyi fejedelem meghívásával kapcsolatos problémák kezelését, amikor ez még aktuális lett volna.²² Azonban ha a császári delegációval folytatott tárgyalások nem is jöttek szóba, arra Münsterben adódott a legkiválóbb lehetőség, hogy I. Rákóczi György elérje a francia diplomácia legmagasabb köreit. 1646 folyamán a fejedelem folyamatosan próbálta tartani a kapcsolatot Brégyvel, ám Longueville és kollégái hatásköre és illetékessége messze felülmúlta a lengyelországi követét. Ráadásul a vesztfáliai város Franciaország előszobájaként is funkcionált: szükség esetén Münsterből Párizs is sokkal könnyebben elérhető volt, mint Gyulafehérvárról. Nem csoda, hogy az első (és egyetlen) tárgyalási joggal felruházott küldöttet, Jármí Ferencet instrukciója kifejezetten a francia követséggel folytatandó tárgyalásokra készítette fel, és a kielégítő válasz elmaradása esetén előírta neki, hogy folytassa útját a francia kormányzat tartózkodási helye felé.²³ Az osnabrücki svéd követekkel, Johan Oxenstiernával és Johan Adler Salviuszal szemben I. Rákóczi György udvarias viselkedést írt elő, ám arra utasította Jármí, hogy konkrét tárgyalásokba ne bocsátkozzon velük. A svéd kormányzatot ugyanis könnyebb volt székhelyén felkeresni, mint vesztfáliai képviselőin keresztül, és Szentpáli István nem sokkal korábban, 1646–1647 fordulóján meg is járta az utat Stockholmba felé.²⁴

Stockholm azért lehetett közelebb Erdélyhez Osnabrücknél, mert a háborús állapotok miatt a követek általában nem a kézenfekvő, a Német-római Birodalmon keresztül vezető utat választották.²⁵ Ahogy a korszak nyugat-európai egyetemekre igyekvő erdélyi peregrinusainak, úgy a fejedelemség diplomatáinak útja is Lengyelországon keresztül vezetett észak felé, és Danzigban szálltak hajóra – Szentpáli Stockholm felé, míg Jármí Dánia megkerülésével az Északi-tenger déli partjára. Noha konkrét adat nem támasztja alá, valószínű, hogy Jármí Ferenc Brémában szállhatott partra, hiszen ha Hollandiából ment volna át Münsterbe, nem kellett volna keresztülutaznia Osnabrückön. Márpedig az erdélyi követ először a svéd delegációhoz érkezett meg (1646. május 18-án), ahol megbeszélést folyta-

22 Erdély meghívásának kérdéséről *Kármán G.*: Erdélyi külpolitika i. m. 104–108.

23 A 21. jegyzetben idézett instrukció, 390–396.

24 Szentpáli követségéről *EOE X.* 91.; *Kármán G.*: Erdélyi külpolitika i. m. 95.

25 Ez nem volt magától értetődő; Croissy például Lipcse környékén haladt keresztül Münster felé, l. Daniel János jelentését, *Szatmár*, 1646. július 6. *MHHD XXI.* 369. Nem tudjuk, ő rendelkezett-e útlevéllel; az erdélyi követek biztosan nem, l. Jármí Ferenc jelentését, Münster, 1646. június 14. *MNL OL E 190 22. d. nr.* 4754. (kiadása a függelékben, nr. 2.).

tott Oxenstiernával és Salviusszal, majd 25-én távozott a francia tárgyalásoknak helyt adó városba.²⁶

Noha Jármí utasításában az állt, hogy „ne késsék sietni Monasteriumban az plenipotentariusokhoz”, utazása meglehetősen sok időt vett igénybe. I. Rákóczi György egy korábbi levelében úgy becsülte, hogy kurírjának négy hét alatt el kellene érnie Münsterbe; a követ útja viszont két és fél hónapig tartott.²⁷ Utasításai 1646. február 25-én keltek és 27-én már el is indult Gyulafehérvárról Sárospatak felé, ahol Rákóczi Zsigmonddal kellett egyeztetnie. Március végén Szentpáli István arról tudósít, hogy Jármí már innen is tovább indult.²⁸ Késését Lengyelországban szedhette össze – a követ maga is azt írta, hogy Danzigtól Osnabrückig csak tizen-négy napba telt az útja és Brégy is május 3-án reagált a fejedelem levelére, amelyet Jármítól kapott meg. Nincsenek információink arról, mi tarthatta fel ilyen sokáig.²⁹

Az utazás alatt Jármí nemcsak a lengyelországi francia követet látogatta meg; az erdélyi külpolitika felhasználta az alkalmat arra is, hogy ápolja magánszemélyekből álló kapcsolathálóját is – egész pontosan Johann Heinrich Bisterfeld gyulafehérvári professzorét, aki egyben I. Rákóczi György külpolitikai tanácsadójaként is funkcionált, sőt 1638–1639-ben maga is diplomáciai feladatokat látott el a fejedelem képviselőjeként.³⁰ Johann Rulitius amszterdami német lelkész már Franciaország felé mentében adott kölcsön 126 tallért az erdélyi követnek, amelyet Albertus Niclasiuson keresztül térítettek meg; utóbbi volt az erdélyi „összekötő” Danzigban, aki a pénzküldeményeken kívül Jármí levelezését is továbbította a fejedelemség felé.³¹ Kemény János Jármí indulásakor még azt is felvetette,

26 Jármí Ferenc levele I. Rákóczi Györgynek, Osnabrück, 1646. május 24. MNL OL E 190 22. d. nr. 4958. (kiadása a függelékben, nr. 1.), ill. münsteri jelentése (függelék nr. 2.). L. még Johan Oxenstierna és Salvius levelét Krisztinának, Osnabrück, 1647. május 17/27. Acta Pacis Westphalicae Serie II. Abt. C. Die schwedischen Korrespondenzen. Bd. 3. 1647. Bearb. Gottfried Lorenz. Münster 1975. 428.; ill. Longueville és d'Avaux levelét Brienne-nek, Münster, 1647. június 3. APW II B 5 1406. A peregrinusoknak a harmincéves háború alatt követett útjáról Szabó András Péter: Haller Gábor peregrinációja. Kút 3. (2004: 3–4. sz.) 12–14.

27 I. Rákóczi György levele Croissynak, l. 19. jegyzet, 366.; vö. az instrukcióval (21. jegyz.), 390.

28 Kemény János levele I. Rákóczi Györgynek, Kiskerek, 1647. február 28. MNL OL E 190 21. d. nr. 4711.; Szentpáli István levele I. Rákóczi Györgynek, Zboró, 1647. március 27. TT 1887: 227.

29 Jármí osnabrücki levele (l. függelék), ill. Brégy levele I. Rákóczi Györgynek, Danzig, 1647. május 3. MHHD XXI. 410–411.

30 *Kvacsala János [Ján Kvačala]:* Bisterfeld János Henrik élete. Századok 25. (1891) 447–478., 545–577.; *Viskolcz Noémi:* Johann Heinrich Bisterfeld: Ein Professor als Vermittler zwischen West und Ost an der siebenbürgischen Akademie in Weißenburg, 1630–1655. In: Calvin und Reformiertentum in Ungarn und Siebenbürgen. Helvetisches Bekenntnis, Ethnie und Politik vom 16. Jahrhundert bis 1918. Hrsg. v. Márta Fata und Anton Schindling. Münster 2010. 201–214.

31 Jármínak a Niclasiusszal szembeni tartozásokról szóló kötelezvénye, Danzig, 1646. augusztus 14. MHHD XXI. 413–414; ill. Jármí levele I. Rákóczi Györgynek, Amszterdam, 1646. június 20. MNL OL E 190 21. d. nr. 4752. (kiadása a függelékben, nr. 3.). Niclasiust mint az Erdély és Nyugat-Európa közötti levelezés közvetítőjét I. Rákóczi György Croissynak is figyelmébe ajánlotta, l. a 21. jegyzetben idézett levelet, 405. A danzigi lelkész hasonló tevékenységéről az évtized első feléből is vannak adatok: EOE X. 264., 295., 397. A Johann Rulitiusszal fennálló kapcsolatnak korábban is voltak pénzügyi vonatkozásai: az 1645-es svéd–erdélyi katonai együttműködés idején több svéd tiszt is aláírt kötelezvényt, hogy eljuttat egy bizonyos összeget az amszterdami lelkésznek, aki aztán továbbítja azt a fejedelem hollandiai peregrinusainak. MHHD XXI. 162., 324–325. Bisterfeld kapcsolathálójához való tartozásokról *Viskolcz Noémi:* Johann Heinrich Bisterfeld (1605–1655) bibliográfiája / A Bisterfeld-könyvtár. Budapest–Szeged 2003. 10–11., 93.

hogy a szintén Bisterfeld köréhez tartozó Andreas Rivetus leideni teológussal szembeni tartozásokat is ki lehetne egyenlíteni ez alkalommal. Nem tudjuk, erre sor került-e.³²

A nagy erőfeszítéssel megtett út után a Vesztfáliában lezajlott tárgyalások – amelyek a két fél levelezésének ismeretében meglehetősen pontosan körvonalazhatók – tulajdonképpen csalódást keltenek. Instrukciója szerint Jármí Ferencnek két fontos célt kellett elérnie: biztosítania kellett, hogy Erdély fejedelme nevesítve szerepelni fog az *universalis* béke okmányában mint a francia korona szövetségese, illetve be kellett hajtania az elmaradt *subsidiomot*.³³ A pénz kérését Jármí végül nem is erőltette különösebben, hiszen világos volt, hogy annak ügyében majd következő állomásán, a francia udvarban érhet el eredményt. A békébe való befoglalással kapcsolatban viszont megnyugtatták mind a követet, mind küldőjét.³⁴ A francia követek jogosan állapíthatták meg, hogy a követség tulajdonképpen felesleges volt, hiszen az egyik követelést mindenképpen teljesítették volna, a másikat viszont semmiképpen. Nekik mindenesetre kapóra jött az erdélyi követ jelenléte, mivel az nyugtalanságot keltett a császári oldalon – és hogy Jármí érkezése ne kerülhesse el tárgyalópartnereik figyelmét, a kocsijukat is a rendelkezésére bocsátották.³⁵ Jármí leggyakrabban a szintén Münsterben tartózkodó Croissyval tárgyalt, de rendszeresen egyeztetett a két francia követtel is (Servien ekkoriban Hollandiában volt) és a münsteri svéd rezidens is felkereste.

Noha a legfontosabb pontokban nem volt esély arra, hogy bármilyen változás bekövetkezzon, természetesen a francia diplomaták megpróbálták kihasználni a lehetőséget, hogy I. Rákóczi György követével személyesen egyeztetethetnek. Jármí jelentései szórakoztató leírását adják annak, ahogy a két fél megpróbálja érzékelteni egymással, milyen aggasztó helyzetbe kerülhet a másik. Croissy a linzi különbéke után népszerűvé vált ijesztgetést alkalmazta, amely szerint a császár az *universalis* béke megkötése után a török ellen fordul (és ez nyilván Erdélyt is érinteni fogja) – míg Jármí annak a meglátásának adott hangot, hogy a hollandok előzetes békekötése a spanyolokkal nehéz helyzetbe hozhatja a francia–svéd szövetséget.³⁶ A francia diplomata azt is megpróbálta megtudakolni, hajlik-e még

32 Kemény Jánosnak a 29. jegyzetben idézett levele, ill. *Viskolcz N.*: Johann Heinrich Bisterfeld (1605–1655) bibliográfiája i. m. 23–26., 56–58. Kemény említ egy Niclasiushoz hasonló krakkói „factort” is, nevét azonban sajnos nem adja meg.

33 A 21. jegyzetben idézett instrukció.

34 Jármí münsteri jelentése a függelékben (nr. 2.), valamint Longueville és d’Avaux levele I. Rákóczi Györgynek, Münster, 1647. június 7. –i –r [Szilágyi Sándor]: Újabb okiratok I. Rákóczi György külföldi összeköttetései történetéhez. Történelmi Tár [17.] (1894) (a továbbiakban: TT 1894) 364.

35 Lásd Longueville és d’Avaux a 27. jegyzetben idézett levelét, továbbá Brienne válaszait, Amiens, 1647. június 15., ill. 22. APW II B 5 1476., 1525.; ill. Georg Ulrich von Wolkenstein levelét III. Ferdinándnak, Münster, 1647. június 4. Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof-, und Staatsarchiv (Bécs) Friedensakten Fasz. 54a. Konv. 1647 April–Juni fol. 64r–v.

36 Jármí levelei a függelékben nr. 2–3. Az 1644-ben indult velencei–oszmán háború miatt a törökkérdés újra és újra előkerült a vesztfáliai tárgyalásokon is, sőt, még olyan tervek is születtek, hogy a franciák részben finanszíroznák a császár törökellenes háborúját, vagy akár a védelmi rendszert: Kármán G.: The Hardship i. m. 182–183. Az *universalis* béke megkötése után Erdély ellen induló császári támadással már Lennart

I. Rákóczi György a fegyverek újbóli felvételére, amivel lehetőséget adott Járminek néhány megjegyzésre azzal kapcsolatban, hogy a francia korona nem reagált a korábbi erről szóló ajánlatra. Mindenesetre mindkét fél nagyon vigyázott arra, hogy ne ígérjen semmi olyat, aminek a betartása nehézséget okozna, de közben ne veszítse el annak lehetőségét sem, hogy később újra intenzívebb együttműködés alakulhasson ki.³⁷

Az erdélyi követ végül 1646. június 15-én indult tovább Münsterből, Hollandia irányában. 19-én érkezett Amszterdamba és Vlissingenben szállt hajóra a francia partok felé. A francia királlyal, illetve annak régenskormányával Amiens-ben találkozott július közepén, majd Calais-n keresztül indult hazafelé.³⁸ Augusztus 14-én Danzigban volt, és 25-ére valószínűleg elérte Sárospatakot – ha ez így van, visszafelé a Lengyelországon való áthaladás sokkal gyorsabban ment, mint az odafelé vezető úton.³⁹ Nem tudjuk pontosan, mit hallott Járm Mazarintól. Előzetesen az erdélyi követ megígérte fejedelmének, hogy ha a franciák nagyon erőltetnék a kérdést, vajon Rákóczi hajlandó lenne-e újra felvenni a fegyvert, azt fogja javasolni – szigorúan az elmaradt *subsidiум* kifizetése után – hogy küldjenek vele tárgyalási felhatalmazással, *plenipotentiával* ellátott követet Gyulafehérvárra. Ez biztosan nem történt meg, a követségének közvetlen folytatása nem volt. A következő kapcsolatfelvételle a francia – és a svéd – diplomáciával csaknem egy évvel később került sor, amikor egy török fogságból kiszabadult holland tiszt, bizonyos van Dyck ezredes vállalta, hogy magával viszi a fejedelem leveleit Nyugat-Európába. Valószínűleg ennek keretében íródott a Szilágyi által hibásan 1647. februárra datált, XIV. Lajosnak címzett fejedelmi levél is, amely még röviden újra kitért a *subsidiум* hátralékainak kérdésére.⁴⁰

Torstenon svéd generális is ijesztgette a hozzá érkező erdélyi követet, I. Daniel Jánosnak a 25. jegyzetben idézett jelentését, 370–371. A holland és spanyol követek 1647. január 8-án írták alá a békeponokat, ám azok érvénybe lépésére még sokáig, 1648. május 15-ig nem került sor: Fritz Dickmann: Der westfälische Frieden. Münster 1959. 302–304., 440–443.; Derek Croxton: Westphalia: The Last Christian Peace. New York 2013. 288–292.

37 Járm münsteri jelentése, függelék nr. 2.

38 Járm amszterdami jelentése (függelék nr. 3.); XIV. Lajos és Louis de Loménie (de Brienne) levele Rákóczi Zsigmondnak, Amiens, 1647. július 15. TT 1894. 367.; Brienne levele Charrost grófnak, Dunkerque parancsnokának, 1647. július 16. Recueil de documents i. m. 99–100.

39 A danzigi tartózkodást a 31. jegyzetben idézett kötelezvény dokumentálja; a sárospataki megérkezést pedig az valószínűsíti, hogy Rákóczi Zsigmond ezzel a dátummal írt Johan Oxenstiernának és Salviusnak arról, hogy levelük Jármn keresztül érkezett hozzá. MNL OL E 190 22. d. nr. 4907. Az sem kizárt azonban, hogy a svéd követek levelét Járm nem személyesen adta át a fejedelemfinak, hanem egy már korábban hazaküldött küldeménye részeként érte el Sárospatakot. Az mindenesetre valószínűtlen, hogy Rákóczi Zsigmond novemberi megjegyzése, miszerint „Járm uram felül [...] semmit sem hallottam” arra utalna, hogy a diplomata még mindig nem ért vissza Danzigból, I. anyjának írott levelét, Sárospatak, 1647. november 21. MHHD XXIV. 391.

40 Lásd a 15. jegyzetben idézett levelet. Ezzel együtt a fejedelem írt Croissynak is, Gyulafehérvár, 1648. június 10. MNL OL R 308 Mohács utáni gyűjtemény, Külfölddel kapcsolatos iratok 1. d. 3. t. Franciaország fol. 3. Van Dyck személyére I. Rákóczi János Mór nassau-siegeni herceghez szóló ajánlólevelét, ill. Bisterfeld levélét Rákóczi Jánosnak, mindkettő Felvinc, 1648. június 12. TT 1887. 230–231. A holland ezredessel párhuzamosan indult Dalmádi István svédországi követsége is, ennek legfontosabb célja azonban már az volt, hogy megszerezze Krisztina királynő támogatását a Rákócziak lengyel trónreményeihez, I. I. Rákóczi György

A gripsholmi portrékon szereplő másik férfiú tulajdonképpen még Jármí Ferencnél is kevésbé volt résztvevője a vesztfáliai béketárgyalásoknak. Daniel János már II. Rákóczi György utódja indította útnak, hogy apja haláláról tájékoztassa volt és potenciális szövetségeseit, hogy információkat szerezzen az Európa nyugati felében bekövetkező fejleményekről és hogy felmérje, melyik kálvinista német fejedelmi családból lehetne feleséget szerezni Rákóczi Zsigmondnak.⁴¹ A követ 1649 áprilisában indult el Erdélyből és június elején érkezett Vesztfáliába. Instrukciója szerint a még ott tartózkodó követektől meg kellett tudnia, hogy az időközben (1648. október 24-én) megkötött egyezménybe Erdély fejedelme belefoglaltatott-e, illetve fel kellett vetnie a franciák és svédek tartozásának kérdését. Nem tudjuk, utóbbi szóba került-e, mert a téma sem Johan Oxenstierna Osnabrückből, sem Henri Groulart-La Cour Münsterből küldött levelében nem szerepel.⁴² Ami a békébe való belefoglalást illeti, azzal kapcsolatban a francia diplomata hosszadalmasabb magyarázkodásra kényszerült, hiszen az osnabrücki békével ellentétben a Münsterben kiállított okmányban Erdély fejedelme nem szerepel nevesítve, csak implicit jelenik meg mint „a koronák más szövetségeseinek” része.⁴³ Groulart-La Cour magyarázata szerint az explicit szerepeltetést az akadályozta meg, hogy a császáriak ebben az esetben a spanyol királyt is nevesítve fel akarták volna venni a münsteri békeokmányba – márpedig a vesztfáliai béke a spanyol–francia konfliktusra nem terjedt ki, az tovább folytatódott az 1659-es pireneusi békéig. A diplomata persze hivatkozhatott arra is, hogy nem csak Rákóczi maradt ki, a szövetségeseik tételes felsorolása csak a svéd békében történt meg – elhallgatva persze, hogy ez a francia diplomáciának az előre egyeztetett eljárással szembeni önkényes lépésének eredménye, hiszen már 1644-es békejavaslatukban is csak általánosságban fogalmaztak szövetségeseikről, a svéd tárgyalók nagy meglepetésére.⁴⁴ Az eredményt látva így aztán azt mondhatjuk, Jármí Ferenc 1647-es követségének ironikus módon még abban a pontban sem

levele Axel Oxenstiernának, Gyulafehérvár, 1648. június 10. Rikssarkivet (Stockholm, a továbbiakban: RA) Oxenstiernasamlingen E 692. A követségről I. Kármán G.: Erdélyi külpolitika i. m. 129–131.

⁴¹ A politikai instrukció 1649 áprilisának végéről: Okmánytár II. Rákóczi György diplomáciai összekötetéseihez. (MHHD XXIII.) Szerk. Szilágyi Sándor. Bp. 1874. 11–14. Fennmaradt emellett egy feljegyzés Rákóczi Zsigmondtól is, amely a menyasszonnyal kapcsolatos elvárásait ismerteti: Történelmi kalászkok 1603–1711. Szerk. Daniel Gábor és Thaly Kálmán. Pest 1862. 95–97. A datálatlan és aláírás nélküli iratot Thaly tévesen Bethlen Gábornak tulajdonította; a tévedést időközben korrigálta a szakirodalom: *Daniel Gábor*: A vargyasi Daniel család eredete és tagjainak rövid életrajza. Bp. 1896. 69. A Daniel családnak a monográfia előtt megjelent okmánytárában érdekes öszvérmegoldás figyelhető meg: az irat már helyesen Rákóczi Zsigmondnak tulajdonítva, de 1628-ra datálva jelent meg újra: A vargyasi Daniel család közpályán és a magánéletben. Szerk. Daniel Gábor és Vajda Emil. Bp. 1894. 119–121.

⁴² Johan Oxenstierna, ill. Henri Groulart-La Cour levelei Rákóczi Zsigmondnak, Osnabrück, 1649. május 29./június 8., ill. 1649. június 6. *Szilágyi Sándor*: Herczeg Rákóczi Zsigmond levelezése. Történelmi Tár [10.] (1887) 455., 457.

⁴³ A münsteri béke 119. pontja: Instrumenta Pacis Westphalicae: Die Westfälischen Friedensverträge 1648. Bearb. von Konrad Müller. Bern 1949. 96–97.

⁴⁴ Henri Groulart-La Cour nyilatkozata a békébe való befoglalásról, Münster, 1649. június 6. Erdély és az északkéleti háború. I. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp. 1890. (a továbbiakban: EÉKH I) 46. Az 1644-es francia pozícióról *Dickmann, F.*: Der westfälische Frieden i. m. 181–186.; *Kármán G.*: Erdélyi külpolitika i. m. 105.

sikerült eredményt elérnie, amelyben a francia követek teljes természetességgel mutattak készséget az együttműködésre.

A követek és portréik

Kik voltak ezek az emberek, akiknek az Erdélyi Fejedelemség megannyi diplomataja közül egyedülként jutott osztályrészül a megtiszteltetés, hogy kimondottan követi funkcióik ellátásához kötődve készült róluk ábrázolás, amely mind a mai napig fennmaradt? Kettejük közül Daniel Jánosról tudunk sokkal többet.⁴⁵ Székely lófői családból származott, amelynek éppen az előző generációja lépett túl Háromszék, illetve Udvarhelyszék keretein és állította karrierépítése fókuszába az udvari szolgálatot és a diplomáciai küldetések vállalását. Nyilván Daniel Mihály aktív udvari jelenléte tette lehetővé, hogy 1609 körül született fia csatlakozhasson a fejedelem unokaöccse, Bethlen Péter peregrinációjához.⁴⁶ Külföldi tartózkodása meglehetősen hosszúra nyúlt: 1625-ben iratkozott be Frankfurt an der Oder, majd 1626-ban Leiden egyetemére. Bethlen István már 1628-ban is utalt arra, hogy Danielt apja haza akarta volna vinni, de látva fiának a tanuláshoz való nagy kedvét (és a fejedelem hajlandóságát, hogy anyagilag támogassa az egyetemjárást), beleegyezett annak meghosszabbításába.⁴⁷ 1630 áprilisában disputációja is megjelent Leidenben *De fortitudine* címmel. Haller Gábor még 1630 szeptemberében is Frankfurt an der Oderben találta a fiatalembert, 1631 őszén viszont már Erdélybe küldte a neki szóló levelet.⁴⁸

Bethlen István nem hiába biztatta arra Daniel Jánost, hogy a teológián való elmélyülésen kívül főleg a nyelvtanulásra, különösen pedig a németre és a latinra koncentráljon, „hogy jövendőben hazádnak s fejedelmednek annyival lehetnél alkalmasb az szolgálatra”. Hazaérkezése után nem sokkal, 1632-ben Daniel már Bécsben járt I. Rákóczi György képviselőjeként, hogy vásárlás ürügyén híreket szerezzen, de vitt levelet Johann Joachim von Rusdorfnak, Pfalzi Frigyes diplomatajának is.⁴⁹ 1636-ban a budai pasához küldött követség tagja volt, illetve Vasi-

45 Legrészletesebb életrajza *Daniel G.*: A vargyasi Daniel család eredete i. m. 57–76; újabban *Balogh Judit*: Politikaformáló székely főemberek II. Rákóczi György Erdélyében. Századok 146. (2012) 1211–1212.

46 *Lukinich Imre*: Az iktári Bethlen-fiúk külföldi iskoláztatása. In: Nagyenyedi album. Bp. 1926. 79–100. A család karrierstratégiáiról *Balogh Judit*: A vargyasi Daniel család karrierjének kezdetei. Történelmi Szemle 51. (2009) 333–353.

47 Bethlen István levele Daniel Jánosnak, Gyulafehérvár, 1628. április 24. Újabb adattár a vargyasi Daniel család történetéhez. Szerk. Daniel Gábor és Kelemen Lajos. Kolozsvár 1913. 21–22. A peregrináció lefolyásáról: Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700. Szerk. Szabó Miklós és Tonk Sándor. Szeged 1992. 113. (nr. 1181).

48 Haller Gábor naplója. In: Erdélyi történelmi adatok. IV. Szerk. Szász Károly. Kolozsvár 1862. 6., 11. Úgy tűnik, Haller összebarátkozott Daniel Jánossal, mert peregrinációja idején utóbbi később is rendszeresen feltűnik a hazaküldött levelek címzettjei között: uo. 12., 14., 19.

49 I. Rákóczi György levele Szalánczy Istvánnak, Gyulafehérvár, 1632. augusztus 8/10. *Szilágyi Sándor*: Levelek és acták I. Rákóczi György és a Porta diplomáciai összeköttetéseiinek történetéhez. Történelmi Tár [6.] (1883) 447–450. A Bethlen István-idézetet lásd a 47. jegyzetben hivatkozott forrásban, 22.

le Lupu moldvai vajdával tárgyalt, 1637-ben pedig Havasalföldön is megfordult.⁵⁰ 1636–1637-ben, majd 1644–1645-ben azt is alkalma volt megmutatni, hogy a hagyományosabb székely erényekben, a katonai képességek terén sincs szégyellnivalója, udvarhelyi alkapitányként vezette a szék hadait.⁵¹ 1646-ban aztán újra diplomáciai megbízatást kapott: Lennart Torstenson svéd generálist kereste fel I. Rákóczi György üzenetével. A fejedelem halála után először Bécsbe vitte annak halálhírét, majd ezt követően kapta már említett feladatát, amelynek keretében eljutott Vesztfáliába, hogy aztán Klevébe, majd Kasselbe menjen tovább és 1649 augusztusában térjen vissza Erdélybe.⁵² Már korábban is kapott birtokadományt diplomáciai feladatok ellátásáért és most is számíthatott a fejedelmi család hátlájára: Rákóczi Zsigmondtól egy martonfalvai birtokrészt kapott, míg fejedelmi bátyja 1650-ben Háromszék főkirálybírójának nevezte ki.⁵³ 1652-ben ő képviselte a székelységet a három rendi nemzet Konstantinápolyba menő követi között, onnan 1653 januárjában a II. Rákóczi György ahdnáméját hozó kapudzsi basi társaságában tért vissza a fejedelemségbe.⁵⁴ 1653 szeptemberében főudvarmester lett, nem sokáig élvezhette azonban új tisztségét, mert 1654 elején meghalt.⁵⁵

A szintén székely magyardellői Jármir Ferenc karrierje Danieléhez képest kevésbé indult látványos alapokról: családjából korábban senki nem töltött be fontosabb funkciót és arról sem tudunk, hogy külföldi egyetemjáráson vett volna részt. Amikor első alkalommal hallunk Jármiről, Bethlen István fejedelmet képviselte ellene forduló fia, ifjabb Bethlen István táborában.⁵⁶ Később, úgy tűnik, bizonyította a trónválságban győzedelmeskedő I. Rákóczi György iránti loja-

50 A budai követségről jelentése is fennmaradt 1636. november 14. dátummal: Török-magyarkori államokmánytár II. Szerk. Szilády Áron és Szilágyi Sándor. Pest 1868. 446. A moldvai útról és a havasalföldi követségről I. Szalánczy István jelentéseit I. Rákóczi Györgynek, Brassó, 1637. november 18. és december 15. Levelek és okiratok I. Rákóczy György keleti összeköttetései történetéhez. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp. 1883. (a továbbiakban: RGyKÖ) 567., 570.; ill. Bukarest, 1637. december 23. I. Rákóczy György és a Porta: Levelek és iratok. Szerk. Beke Antal és Barabás Samu. Bp. 1888. (a továbbiakban: RGyP) 450. Egy fejedelmi birtokadományból tudjuk, hogy 1642 előtt tagja volt a Fényes Portára küldött valamelyik követségnek is: A vargyasi Daniel család közpályán i. m. 164.

51 Kemény János: Önéletírása. In: Kemény János önéletírása és válogatott levelei. Szerk. V. Windisch Éva. Bp. 1959. 233–234., 254–278. Az alkapitányi tisztre I. Daniel G.: A vargyasi Daniel család eredete i. m. 61.; Balogh J.: Politikaformáló székely főemberek, 1212.

52 A küldetések részleteiről Kármán G.: Erdélyi külpolitika i. m. 94–95., 180–181. Németföldi útjáról Daniel 1649-ben betegesen érkezett vissza, ezért indította a fejedelmi család inkább Mednyánszky Györgyöt a leánykéréssel kapcsolatos újabb küldetésre: Rákóczi Zsigmond levele Daniel Jánosnak, Sárospatak, 1649. augusztus 17. MNL OL R 319 Mohács utáni gyűjtemény, Kisebb családi fondtörédek nr. 419. Daniel család (Mikrofilmtár 47511. tekercs).

53 Rákóczi Zsigmond diplomája Daniel János számára, Sárospatak, 1649. július 28., ill. levele ugyanannak, 1650. február 13. MNL OL R 319 nr. 419. (Mikrofilmtár 47511. tekercs).

54 Sebesi Ferenc naplója 1652 szeptemberéből (MHHD XXIII. 114.), ill. Daniel János levele Daniel Ferencnek, Bukarest, 1653. január 18. A vargyasi Daniel család közpályán i. m. 207–208.

55 Temetése 1654. március 31-én volt: Tóth Ernő: Hidvégi id. Nemes János naplója az 1651–1686. évekről. Történelmi Tár [25.] (1902) 243 (a főudvarmesteri kinevezésre uo. 242).

56 Bethlen István levele ifj. Bethlen Istvánnak, Kolozsvár, 1630. október 1. MNL OL E 200 Magyar Kamara Archivuma, Acta diversarum familiarum 3. cs. 9. t. Bethlen de Iktár fol. 79r.

litását, hiszen a fejedelem 1636-ban éppen azért küldte Lengyelországba, hogy Bethlen István készülődő támadásával szemben fogadjon hadat.⁵⁷ Nem ez volt Járm első küldetése a Rzeczpospolita: 1633–1634 folyamán már többször is járt a lengyel királynál, hogy elősegítse az erdélyi fejedelem békeközvetítését a robbanással fenyegető oszmán–lengyel konfliktusban. 1640-ben újra ő kísérte Varsóba a Rákóczinál járt lengyel követet.⁵⁸ Azt, hogy ezeket a feladatokat ő kapta meg, alighanem elősegíthette az unitárius felekezethez való tartozása, hiszen Erdély fejedelmei szívesen használták ki az erdélyi és lengyel antitrinitáriusok közötti kapcsolatokat a Rzeczpospolita irányában folytatott diplomáciájukban.⁵⁹ Egy idő után a fejedelem egyértelműen az Erdélytől északra elterülő régió szakértőjeként kezelte: 1637 nyarán a tatároknál is járt követségben.⁶⁰

Annak ellenére, hogy Nagy Iván adata szerint 1635. július 2-án váradi alkapitány lett, a lengyelországi toborzást leszámítva Járm Ferenc tényleges katonai tevékenységéről először 1644-ből van tudomásunk, ekkor Kemény János oldalán részt vett a magyarországi hadjáratban.⁶¹ Azonban itt is számos alkalommal hallunk arról, hogy Járm nem is annyira a konkrét hadi eseményekben volt jelen, inkább a különböző csapattestek közötti kapcsolattartást bízták rá, vagy éppen kisebb súlyú tárgyalásokat Esterházy Miklós nádorral, illetve Lennart Torstenson svéd generállal.⁶² Azt, hogy katonaként és írástudóként is képes volt helytállni, mi sem illusztrálja jobban, mint az, hogy miután Mikes Mihállyal elfoglalták Regéc várát, Járm állította össze annak inventáriumát is.⁶³

A linzi béke utáni időszakból a vesztfáliai utazáson kívül Jármnak ismerjük még két lengyelországi küldetését (1646-ból és 1649-ből), és további fontos funk-

57 I. Rákóczi György levele Perényinek, Gyulafehérvár, 1636. május 17. Erdélyi országgyűlési emlékek történeti bevezetésekkel IX. 1629–1637. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp. 1883. 503.; Stanisław Bonifacy Mniszech útlevele Járm Ferenc számára, Lemberg, 1636. április 28. Mike Sándor gyűjtemény az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltárában, jelenleg RNL Kolozs (másolatban MNL OL X 1904 11696. tek.).

58 I. Rákóczi György levele Mikó Ferencnek, Gyulafehérvár, 1633. december 14. RGYp 92., 95.; ill. Szalánczy Istvánnak, Kolozs, 1634. július 9. RGYKÖ 234–235.; továbbá I. Rákóczi György levele Balling Jánosnak, Gyulafehérvár, 1640. május 9. EOE X. 289.

59 Járm unitárius voltát bizonyítja, hogy halála után Valentin Baumgart, a kolozsvári unitárius iskola rektora tartotta felette a gyászbeszédet: *Jakab Elek: Baumgart Bálint élet- és jellemrajza. Keresztény Magvető* 23. (1888) 309. Az unitárius diplomákról: *Gebei Sándor: Lengyel protestánsok I. és II. Rákóczi György szolgálatában*. In: Szerencsének elegyes forgása: II. Rákóczi György és kora. Szerk. Kármán Gábor és Szabó András Péter. Bp. 2009. 13–23.

60 Szilágyi Sándor bevezetése, EOE X. 6.

61 *Kemény J.: Önéletírása* i. m. 252., 293. A váradi alkapitányságra: *Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. V. Pest 1859. 321.

62 *Kemény J.: Önéletírása* i. m. 246–247.; I. Rákóczi György levele Esterházy Miklósnak, Kövecsen melletti tábor, 1644. május 10. Galantai gróf Esterházy Miklós munkái. Szerk. Toldy Ferenc. Pest 1852. 418.; Lennart Torstenson levele I. Rákóczi Györgynek, Czernowicz, 1645. május 23. MHHD XXI. 316. 1645 nyarán ő ment vissza Erdélybe újabb katonaság kivitele végett: I. Rákóczi György levele II. Rákóczi Györgynek, Nagytapolcsány, 1645. július 6. MHHD XXIV. 337–338.

63 *Szalárdi János: Siralmas magyar krónikája*. S. a. r. Szakály Ferenc. Bp. 1980. 246–247. A Sárosi János és Járm Ferenc által összeállított regéci inventárium lelőhelye: MNL OL E 156 Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones 78:34.

1. kép: Janbaptist Floris (Anselm van Hulle után): Jármí Ferenc portréja.
Nationalmuseet, Gripsholm slott, 734

ciókat is kapott az országos szintű igazgatásban. I. Rákóczi György halála után az öt vármegye Magyar Királyságnak való visszaadását bonyolító bizottság tagja volt, 1649-ben pedig váradi kapitánynak nevezte ki az új fejedelem.⁶⁴ 1651. feb-

⁶⁴ Az 1646-os lengyelországi küldetésről I. a 16. jegyzetben idézett forrásokat; az 1649-esről jelentését II. Rákóczi Györgynek, Varsó, 1649. március. EÉKH I. 35–37.; ill. Jerzy Ossoliński levelét a fejedelemnek, Varsó, 1649. március 12. MHHD XXIII. 10–11. A bizottság tagjairól: Törös János levele Lippay Györgynek, Kassa, 1648. december 7. Prímási Levéltár (Esztergom) Archivum Saeculare Acta Radicalia Classis X. 196. nr. 1883. 158. A váradi kapitányi kinevezésről: Szalárdi J.: Siralmas magyar krónikája i. m. 308.

2. kép: Janbaptist Floris (Anselm van Hulle után): Daniel János portréja.
Nationalmuseet, Gripsholm slott, 735

ruár 4-én bekövetkező halála egy felfelé ívelő karriert vágott ketté, Szalárdi János krónikája hosszas siralommal emlékezik meg a „jó törvényértő és mezőre [vagyis hadra] is egy jó alkalmas és kemény ember” elhunytáról.⁶⁵

⁶⁵ Szalárdi J.: *Siralmas magyar krónikája* i. m. 308. Nagy Iván szerint Kolozsváron a nagytemplomba tették (Nagy I.: *Magyarország családai*, V. 321). Noha tudjuk, hogy Valentin Baumgart mondta felette a halotti búcsúztatót (l. 59. jegyz.), abból csak a verses részt ismerjük: A két Rákóczi György korának költészete 1630–1660. S. a. r. Varga Imre. Bp. 1977. (Régi magyar költők tára XVII/9.) 318–319. (nr. 121.) Ebből az derül ki, hogy apátlan-anyátlan árvaként hátrahagyott gyermekeit fivérére, Miklóásra – akivel korábban valamiféle konfliktusba keveredett –, illetve húga férjére, Járay Mihályra bízta.

3. kép: Balthasar Moncornet: Matthias von Krockow portréja. LWL-Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte (Münster) Porträtarchiv Diepenbroick C-595323 PAD

4. kép: François Bignon: Matthias von Krockow portréja. LWL-Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte (Münster) K 57-281 LM

Kérdés, miért az elsősorban Lengyelország-specialistának számító, Európa nyugati felében korábban soha nem járó Jármira bízták a vesztfáliai és franciaországi küldetést. Ez korántsem volt magától értetődő: Kemény János 1646 februárjában egy „galliai” követségre Mikes Mihályt javasolta a fejedelemnek: „noha más valláson van, de úgy tetszik, rábízhatni; nyelvet is tud, könnyebb legény is Bálintffy uramnál.”⁶⁶ A szintén székely, később kancellári tisztséget is betöltő Mikes valóban világlátott ember volt, Bécsben, Leidenben és Itáliában is járt peregrinációja során, és valószínűleg legalább tíz évvel fiatalabb lehetett az 1624-ben magyarországi nemességet kapó és az 1630-as évek elején nyugat-európai diplomáciai feladatokat ellátó Bálintffy Balázsnál.⁶⁷ Ellene szólhatott ugyanakkor, hogy

66 L. Kemény János a 15. jegyzetben idézett levelét.

67 Mikes Mihály életrajzára: *Horn Ildikó: Az erdélyi fejedelmi tanács 1648–1657-ben.* In: *Perlekedő évszázadok: Emlékkönyv Für Lajos történész 60. születésnapjára.* Szerk. Horn Ildikó. Bp. 1993. 265–266.; *Balogh J.: Politikaformáló székely főemberek, 1202–1203.* – Bálintffy nemeslevele 1624. május 8-án kelt; az erdélyi nagyobb kancellária írnokaként tünteti fel: MNL OL R 64 Mohács utáni gyűjtemény, Hazai címeres levelek és nemesi iratok 1. t. nr. 908. – 1633-ban fejedelmi követ a brandenburgi választófejedelemnél, l. pro-pozícióját, ill. György Vilmos választát, Wolgast, 1633. május 13., ill. 14. Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz (Berlin-Dahlem) I. Hauptabteilung, Geheimer Rat, Rep. 11. Auswärtige Beziehungen: Akten Nr. 10 201. fol. 61–63. – 1634-ben újra Németföldön jár, l. Heinrich Meerbotttnak írott ajánlólevelét, Frankfurt am Main, 1634. szeptember 26. RA Turcica bihang Transylvanica vol. 1. nr. 129/I. – 1637-ben a budzsáki tatároknál volt Rákóczi követe (l. Réthy István levelét I. Rákóczi Györgynek, Konstantinápoly, 1637. július 15. RGYKÖ 507.), 1639-ben pedig Danzigban járt (l. Charles Dubois d’Avaugour levelét I. Rákóczi Györgynek, Danzig, 1639. június 28. Rejtelmes levelek első Rákóczi György korából. Szerk. Ötvös Ágoston. Kolozsvár 1848. 22–23.) – Az 1640-es években is aktív volt; 1644-ben a lengyel királynál járt I. Rákóczi

katolikus volt (bár ez a francia tárgyalópartnereket aligha zavarta volna, a fejedelmet annál inkább), és ráadásul korábban nem látott el semmilyen diplomáciai feladatot. Ésszerűbbnek tűnhetett, ha a küldetést I. Rákóczi György a tapasztaltabb Jármira bízta, aki ráadásul indulásakor, 1647 februárjában elmondhatta magáról, hogy svéd és francia tárgyalópartnerekkel már egyaránt állt kapcsolatban.

Ezt a két férfit látjuk tehát a gripsholmi portrékon. Vagy mégsem? Ugyanaz az arc, amely fölé itt (ha mégoly kitekert formában is) Jármí Ferenc nevét írták, ránk tekint két francia rézmetszetről is. Ezek szövege azonban azt közli, hogy az ábrázolt személy Matthias von Krockow, a lengyel király követe.⁶⁸ Annak eldöntéséhez, melyik lehet a helyes verzió, hosszabb kitérő szükséges a vesztfáliai béketárgyalásokhoz kapcsolódó portrégyűjteményekkel kapcsolatban. Több, a gripsholmihoz hasonló festménysorozat ismert, ezek közül a két legismertebb a münsteri és osnabrücki városházák úgynevezett *Friedenssaal*-ait díszíti.⁶⁹ Ezek mindegyike a genti Anselm van Hulle (1601–1674 után) képeire megy vissza, aki 1646-tól kezdve működött a béketárgyalás két helyszínén, számos festményben örökítve meg a kongresszus résztvevőit. A kereslet akkora volt, hogy nemsokára teljes műhely dolgozott van Hulle mellett: a münsteri városházán látható sorozatot például, akárcsak a gripsholmit, Janbaptist Floris munkájának tartják. Az egyes sorozatok összetétele meglehetősen vegyes: a legnagyobb fontosságú diplomaták természetesen mindegyikben szerepelnek, a kisebb (vagy a béketárgyalás szempontjából kevésbé fontos szerepet játszó) hatalmak képviselőiről, vagy a nagyobb jelentőségű államok alacsonyabb rangú diplomatáiról azonban ugyanezt nem lehet elmondani. A Jármí Ferencet ábrázoló képből a gripsholmi kastélyban kiállított festményen kívül csak egyet ismerünk, amely szintén a svéd múzeum kollekciójának része és annak (vagy közös eredetijüknek) sokkal gyengébb másolata. Az 1931-ben még a halberstadti gimnáziumban látható sorozat, amelyben szintén volt kép az erdélyi követről, azóta elveszett.⁷⁰ Matthias von Krockow-ról festményt nem ismerünk, csak metszeteket – amely műfajban viszont a Jármíről készült kép hiányzik.

György képviseletében, míg 1645-ben a magyar királlyal folytatott béketárgyalásokon, ill. a végrehajtási bizottságok munkájában vállalt szerepet: I. Rákóczi György levele II. Rákóczi Györgynek, Tokaj, 1644. július 31. MHHD XXIV. 216.; ill. A linzi béke okirattára. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp. 1885. 316–396.

68 A két metszetet először közölte *Gerd Dethlefs*: Die Friedensstifter der christlichen Welt: Bildnisgalerien und Porträtwerke auf die Gesandten der westfälischen Friedensverhandlungen. In: „... zu einem stets währenden Gedächtnis”: Die Friedenssäle in Münster und Osnabrück und ihre Gesandtenporträts. Hrsg. von Karl Georg Kaster und Gerd Steinwascher. Bramsche 1996. 164.

69 A portrészorozatokról készült legfrissebb feldolgozások: *Gerd Dethlefs*: Friedensboten und Friedensfürsten: Porträtsammelwerke zum Westfälischen Frieden. In: Graphische Porträts in Büchern des 15. bis 19. Jahrhunderts. Hrsg. v. Peter Berghaus. Wiesbaden 1995. 87–128; *Uő*: Die Friedensstifter i. m.; *Uő*: Friedensappelle i. m. 66–95.

70 *Willibald Tekotte*: Beiträge zur Publizistik des Westfälischen Friedens (Graphik und Malerei). Ahlen 1934. 51. Ezen a következő felirat volt (szemben a gripsholmiakkal, a portré alatt elhelyezve): „Jarmis Ferens Transsilva Legat.” Noha Gerd Dethlefs azt jelzi, hogy a Jármí (ill. az ő meghatározása szerint Fazekas Jeremiást) ábrázoló portré másolata a lăckői kastélyban található, az általa megadott katalógusszám valójában a gripsholmi gyűjteményre vonatkozik: Grh 257. *Vö. Dethlefs, G.*: Friedensboten i. m. 112.

5. kép: Ismeretlen festő (Anselm van Hulle nyomán): Jármí Ferenc portréja.
Nationalmuseet, Gripsholm slott, 257

A két francia metszetsorozat – Balthasar Moncornet (1600 k.–1668), illetve François Bignon (szül. 1620) munkái – egyaránt Párizsban jelent meg, kiadásukat 1648-ra teszik.⁷¹ A gripsholmi sorozat datálását meghatározza, hogy Daniel János is szerepel benne – végleges kialakulása tehát nem történhetett korábban, mint az erdélyi követ vesztfáliai útja, amelyre 1649 nyarán került sor.⁷² Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy a francia metszeteké lenne a kronológiai elsőbbség, hiszen a Jármí ábrázoló festmény (vagy az annak mintájául szolgáló, azóta elveszett eredeti) készülhetett jóval korábban is. Még abban sem lehetünk biztosak, hogy a gripsholmi sorozat egyetlen ember munkája. Feltűnő a különbség Jármí és Daniel portréja között az arc ábrázolásának kifinomultságában – bár ez annak eredménye is lehet, hogy utóbbi rövidebb időt töltött Münsterben, így a festőnek

71 A sorozat címlapjának teljes leírása: Portraits / Noms, et Qualitez / des Ambassadeurs / assemblez tant a / Munster qu'Osnabruk, / pour le Traité et Conclusion / de la Paix Generale. / Et se vendent à Paris chez / Baltazar Moncornet, / rue S. Jacques deuant / S. Yves, a la belle / Croix; ill. Les portraictz / av naturel, avec / les armoiries et / blasons, noms et / qualitez de messieurs / les plenipotentiaires / assemblez a Munster et / Osnabrug pour faire la / paix generale. / A Paris, chez Henry Sara, / au M-ont St. Hilaire – pres le Puits Certain / Et chez Jean Paslé, au Palais a l'entrée de la Sale Dauphine, à la Pomme / d'Or couronnée, et chez les auteurs au Cinge d'Or rue S. honoré pres le palais Cardinal / F Bignon fecit et Excudit Cum privilegio Regis.

72 Gerd Dethlefs feltételezi, hogy a gripsholmi sorozat eredetileg valamelyik svéd követ tulajdona lehetett (Dethlefs, G.: Friedensboten i. m. 90). Daniel János képének szereplése Johan Oxenstierna mellett szolgáltat érvet, hiszen az erdélyi követ megérkezésének időpontjában Johan Adler Salvius már nem tartózkodott Osnabrückben (és amúgy is valószínűbb, hogy a reprezentatív sorozat megrendelésére az arisztokrata követnek volt inkább pénze és igénye).

kevesebb alkalma nyílt vonásainak egyéniesítésére.⁷³ A kutatás abból a logikus feltevésből indul ki, hogy a metszetek készültek a festmény alapján, és nem fordítva – azt azonban nem zárhatjuk ki, hogy létezett egy azóta elveszett festmény, amely a gripsholmi képek számára is mintául szolgált, ám amely felirata szerint a lengyel követet ábrázolta. Művészettörténeti érvek alapján igencsak nehéz lenne eldönteni, vajon a gripsholmi festmény eredetileg Jármí vagy Krockow portréja volt-e.

Több eséllyel kecsegtet, ha nem a festményeket, hanem a rajtuk ábrázolt emberek külsejét vizsgáljuk. A Jármí és Daniel arcképén látható öltözetnek számos analógiáját találjuk Elias Wideman kortárs magyarországi portrégyűjteményében. A gerezdes, fémfonalból kötött gombokkal ellátott, zsinórozott kabát (talán dolmány), illetve Jármí esetében a ráöltött felsőkabát (talán mente) szinte minden második képen megtalálható, de sok példát látunk a prémmel szegett süvegre is. Még Jármí első pillantásra meghökkentőnek tűnő hosszú szakállára sem nehéz párhuzamot hozni.⁷⁴ Ugyanakkor kérdés, vajon az erdélyi követ tényleg az otthon megszokott ruhákban jelent-e meg a vesztfáliai tárgyalások helyszínén. Útnak indulása után nem sokkal számolt be Kemény János egy Erdélybe érkezett francia strázsamester tanácsáról: „Jármí uram német köntösben öltözék; csúfság és csuda helyett lészen az magyar köntösben”.⁷⁵ Ha belegondolunk, hogy az erdélyi követ nem rendelkezett a császár útlevelével (ügynevezett *salvus conductus*ával), még logikusabbnak tűnne, ha a feltűnés elkerülése végett német öltözkében utazott volna.⁷⁶ Vele ellentétben IV. Ulászló követét aligha fenyegette bármilyen veszély lebukás esetén. Csakhogy Matthias von Krockow, mint az nevéből is egyértelmű, nem lengyel származású volt, hanem német. Eredetileg XIV. Bogiszlávnak, szülőföldje, Pomeránia utolsó hercegének volt a tanácsosa; fivére, Joachim Ernst pedig az 1640-es években a császári hadban szolgált *Generalwachtmeister*ként.⁷⁷ Még ha azt nem is zárhatjuk ki, hogy a pomerániai német származású követ a Rzeczpospolita kulturális reprezentációjának jegyében keleties ruhát öltött, a festményen látható arcszörzet nyilvánvalóan idegen attól a közegetől, ahonnan Krockow érkezett – ez tehát amellet szól, hogy a kép eredetileg Jármí Ferencet ábrázolta és csak a francia metszők jutottak később arra a következtetésre, hogy IV. Ulászló követének portréjaként is felhasználható.

73 Wettstein baseli polgármester esetéből tudjuk, hogy egy portré elkészültéhez tíz napra volt szükség. *Dethlefs*, G.: *Friedensboten* i. m. 89.

74 Például Spáczay Márton, vagy Miskei István esetében, l. a faksimile kiadást: *Elias Wideman: Icones illustrium heroum Hungariae*, Wien 1652. A kísérő tanulmányt írta Rózsa György. Bp. 2004. A viselet leírásához nyújtott segítségét Tompos Lillának köszönöm.

75 Kemény János levele I. Rákóczi Györgynek, Bolya, 1647. március 7. MNL OL E 190 21. d. nr. 4716. Hasonló véleményekkel számos nyugatra menő magyar találkozott a kora újkorban, l. *Kármán Gábor*: *Identitás és határok: 17. századi magyar utazók nyugaton és keleten*. Korall 6. (2006: 26. sz.) 78.

76 Az útlevél hiányáról l. Jármí müncheni jelentését (függelék nr. 2).

77 Salvius levele Krisztina királynőnek, Osnabrück, 1646. aug. 17/27. APW II C 2 426. Krockow életrajza: *Hans Saring*: Matthias v. Krockow. *Baltische Studien* N. F. 42. (1940) 198–211.

Ennek első pillantásra ellentmondani látszik az, hogy a portré éppen Grips-holmban maradt fenn, a – legalábbis a feltételezések szerint – Johan Oxenstierna által összeállított gyűjteményben.⁷⁸ Jármí Ferenc ugyanis, mint a korábbiakban láttuk, ideje nagy részét Münsterben töltötte, a francia tárgyalódelegáció társaságában, logikusabb lenne tehát, hogy az ottani, vagy legalábbis valamelyik francia érdekeltségű gyűjtemény őrizte volna meg képmását. Matthias von Krockow szintén nagyrészt Münsterben tartózkodott, már csak azért is, mert a svéd delegációtól nem kapott audienciát (ami tulajdonképpen érthető volt, mivel uralkodója titulációjában – a Vasa dinasztia két ága között a 17. század nagy részében húzódó konfliktus eredményeképpen – a svéd királyi címet is feltüntette, amit Salviusék természetesen nem fogadhattak el).⁷⁹ Ebből következhetne, hogy a francia vonatkozású kép, vagyis a rézmetszet attribúciója helyes. A gripsholmi sorozat azonban más olyan képet is tartalmaz, amely nyilvánvalóan Münsterben készült: a festménysorozatok közül egyedülálló módon megtalálható benne például Luiz Pereira de Castro portugál követ portréja is, aki a francia követség kötelékében volt jelen Vesztfáliában.⁸⁰ Így aztán a gripsholmi portrék egy részének hátterében a francia tárgyalások színhelyén készült eredeti festményt kell sejtünk – de az sem kizárt, hogy ezek maguk az eredetiek, amelyek később kerültek Johan Oxenstierna birtokába. Az attribúció kérdésében tehát a rézmetszetek franciaországi kiadási helye nem perdöntő.

Végül azt is érdemes figyelembe venni, hogy az attribúció megváltoztatása melyik irányban tűnik életszerűbbnek. A gripsholmi sorozat viszonylag zárt nyilvánosság számára készült; amennyiben tényleg Johan Oxenstierna gyűjtötte össze, nyilván a család valamelyik kastélyának falára szánta, ahol azt lett volna hivatott reprezentálni, hogy a fiatal arisztokrata egy egész Európát megmozgató diplomáciai kongresszuson játszott vezető szerepet. Hiába volt feszült a svéd Vasa viszonya a lengyel királlyal, Matthias von Krockow szereplése nyilvánvalóan csak emelte volna a galéria fényét; Jármí Ferenc hiányzása viszont kevésbé okozott volna problémát, különösen mivel Erdélyt Daniel János portréja is reprezentálta.

⁷⁸ A gyűjtemény és Johan Oxenstierna kapcsolatáról l. a 72. jegyzetet.

⁷⁹ Johan Oxenstierna és Salvius levele Krisztinának, Osnabrück, 1646. szeptember 21./október 1. APW II C 2 482–483. Krockow Münsterben adta ki azt a nyilatkozatot is, amelyet vesztfáliai tevékenysége tulajdonképpen egyetlen kézzelfogható eredményének tarthatunk, és amely uralkodója állásfoglalását közvetítette Pomeránia ügyében, elfogadhatatlannak minősítve a tartomány Svédországnak juttatását: *Acta pacis Westphalicae publica oder Westphälische Friedens-Handlungen und Geschichte*. Hrsg. v. Johann Gottfried von Meiern. Bd. III. Hannover 1735. 776–777. Vesztfáliai tevékenységének rövid összefoglalása: *Derek Croxton – Anuschka Tischer: The Peace of Westphalia: A Historical Dictionary*. Westport–London 2002. 229–230.

⁸⁰ *Dethlefs, G.: Friedensboten i. m. 38–39. kép.* Figyelemre méltó, hogy a szövegben Gerd Dethlefs azt állítja, hogy a portugál követ képét csak metszetről ismerjük, miközben képmellékletében hozza a Grips-holmban található festmény reprodukcióját (katalógusszáma Grh 778). Az elveszett halberstadti gyűjteményben is szerepelt. A portugál jelenlétről a vesztfáliai béketárgyalásokon: *Pedro Cardim: „Portuguese Rebels” at Münster: The Diplomatic Self-Fashioning in mid-17th Century European Politics*. In: *Der Westfälische Friede: Diplomatie, politische Zäsur, kulturelles Umfeld, Rezeptionsgeschichte*. Hrsg. von Heinz Duchhardt. München 1998. 293–333.

Nagyon valószínűtlen tehát, hogy az eredetileg a lengyel király követét ábrázoló képre festettek volna új, téves feliratot. Éppen ellenkezőleg, a francia fővárosban viszont kellemetlen lehetett azzal szembesülni, hogy IV. Ulászló követéről nem rendelkeznek portréval, különösen, mivel 1646 óta Lengyelországnak francia királynéja volt Lujza (Ludovika) Mária nevers-i hercegnő személyében. A Lengyel-Litván Unió politikai jelentősége miatt ráadásul Krockow több mint fél éves vesztfáliai jelenléte sokkal nagyobb figyelmet kapott, mint az erdélyi követé: minimális tevékenysége ellenére is szerepelt például a követek tiszteletére 1648-ban Leidenben kiadott disztichon-gyűjteményben.⁸¹ Feltűnő az is, hogy míg a gripsholmi portrékon az erdélyi követek rangja a tényleges helyzetnek megfelelően szerepel (a semleges „Abgesandter” fogalom használatával), a francia rézmetszettek magasabb kategóriába helyezik Krockow-t, mint ahová valójában tartozott: rezidensi státusza helyett a teljes jogú tárgyalóknak kijáró „plenipotentiaire”-t alkalmazzák rá.⁸² Noha azt a lehetőséget sem zárhatjuk ki, hogy mindkét változat egy harmadik, egészen más személyt ábrázoló portré „átcímkezésével” készült, ha Jármí és Krockow közül kell kiválasztanunk a képen látható személyt, mindent összevetve sokkal valószínűbb, hogy előbbi a helyes azonosítás és a gripsholmi portréknál sokkal szélesebb nyilvánosságot megcélzó párizsi metszetsorozatok esetében döntöttek úgy kiadóik (vagy esetleg egy közös, ismeretlen forrásuk), hogy presztízsszempontok miatt „kreálnak” egy lengyel portrét: egy másik, keleties vonásokat mutató ruhát viselő követ képére ráírják, hogy az IV. Ulászló diplomatáját ábrázolja.

81 *Johannes Cools*: Fabricae Templi Pacis Architecti Sacri Sive Ecclesiasticorum S. R. I. Principum ... Legatorum ... Prosopopoeiae ... Linea Tertia. [Leiden] 1648. 42–43. Figyelemre méltó, hogy bár a lengyel követ megérkezését a különböző vesztfáliai követek regisztrálták, távozását a három legfontosabb delegáció egyike sem említi hazaküldött jelentéseiben. Job von Bomstorff *album amicorum*ának bejegyzései szerint 1647 áprilisában még Osnabrückben volt: *Dethlefs, G.*: Friedensappelle i. m. 298. A megérkezésről l. Salvius 77. jegyzetben idézett levelét, ill. Lamberg és Krane levelét III. Ferdinándnak, Osnabrück, 1646. szeptember 27. (egy teljes hónappal a követ érkezése után) Acta Pacis Westphalicae. Serie II. Abt. A. Die kaiserlichen Korrespondenzen. Bd. 5. 1646–1647. Bearb. Antje Oschmann. Münster 1993. 51. 1646 októberében ráadásul csatlakozott hozzá Münsterben Claudio Roncaglio is, aki közvetlenül előtte IV. Ulászló követe volt a francia udvarban, l. Schering Rosenhane levelét Krisztina királynőnek, Münster, 1646. szeptember 27./október 7. APW II C 2 487.

82 Bár a svéd delegátusok Krockow érkezésekor úgy tudták, hogy a diplomata csak egy titkár, aki a nagyszabású követség előkészítése végett jön, a IV. Ulászló által kiállított *credentialis*ban Krockow-t a lengyel király rezidensének mondja. L. Salvius 77. jegyzetben idézett jelentését, ill. a Varsó, 1646. június 14. dátumú megbízólevelet. Acta pacis Westphalicae publica i. m. III. 776.

FÜGGELÉK

Az alábbiakban Jármí Ferenc három fennmaradt jelentését adom közre. A nagy mennyiségű titkosírást tartalmazó levél feloldott verziója nem maradt ránk, pedig valószínű, hogy létezett; a megelőző évből tudjuk, hogy Rákóczi Zsigmond Sárospatakról Jármí Ferenc diplomáciai jelentéseit csak azután küldte tovább Erdélybe a fejedelemnek, hogy „megfordította” őket.⁸³ A betűket, illetve betűcsoportokat számokra cserélő sifírozást Vadai István és Vámos Hanna oldotta fel, és ők korrigálták a téves kódolásból származó hibákat is; a tulajdonnevek azonosítását – amelyet részben a kontextus, illetve a tárgyalta ügyek ismerete, részben a kódszámok sorrendje tett lehetővé – magam végeztem.⁸⁴ A több lehetséges forma közötti választáskor figyelembe vettem a Jármí által a kódhoz illesztett ragok hangrendjét (pl. Osnabrugia az Osnabrück helyett), illetve a korabeli gyakorlat általában megfigyelhető jellegzetességeit (pl. Gallia a Franciaország helyett).

Mindhárom levél vörös viaszpecséttel volt eredetileg lezárva és egységesen a következő külcímet viselik: „Serenissimo Domino Domino Georgio Rakoczi Dei gratia Principi Regni Transylvanie, partium Regni Hungariae Domino et Sicularum Comiti etc. Domino Domino mihi Clementissimo”. A szöveget én tördeltem bekezdésekre. A dőlt betűvel szedett részek a normalizált verzióban az eredetileg rejtjelezett részeket jelölik, a betűhív részben pedig a rövidítések feloldásait. A tanulmányban szereplő személyek jegyzetelését nem tartottam szükségesnek.

83 Rákóczi Zsigmond levele I. Rákóczi Györgynek, Sárospatak, 1646. augusztus 12. MNL OL E 190 22. d. nr. 4770.

84 A tulajdonnevek azonosításához, ill. a jegyzetek elkészítéséhez a következő szakirodalom volt segítségemre: *Dickmann, F.*: Der westfälische Frieden i. m.; *Croxton, D. – Tischer, A.*: The Peace of Westphalia i. m.; *Croxton, D.*: Westphalia i. m.; *Anuschka Tischer*: Französische Diplomatie und Diplomaten auf dem Westfälischen Friedenskongress: Außenpolitik unter Richelieu und Mazarin. Münster 1999; *Stéphane Thion*: French Armies of the Thirty Years' War. Auzielle 2008; *Peter H. Wilson*: Europe's Tragedy: A New History of the Thirty Years War. London 2009.

nr. 1. Jármí Ferenc levele I. Rákóczi Györgynek (Osnabrück, 1646. május 24.)

Eredeti lelőhelye: MNL OL E 190. 22. d. nr. 4958.

Érkeztetési feljegyzéssel nem rendelkezik.

Alázatos szolgálatomat ajánlom Nagyságodnak mint kegyelmes Uramnak, az Űristen Nagyságodat megáldja s minden dolgaiban az ő nevének dicsíretére bódogul szerencsésítse.

Áldott Istennek szent neve, kegyelmes Uram, ide *Osnabrugiába* békével érkeztem 18 die *Mai Dantisco* 14. nap. Itt, kegyelmes Uram, ekkéddig az *sveciai követ* urak *tisztességén* fogadának. Szintén hajnalba jöttem, kegyelmes Uram, az *városba*, s akkor tudták meg. Megadtam, kegyelmes Uram, az Nagyságod *levelét*,¹ igen szeretettel, nagy becsülettel vevék. Az mint, kegyelmes Uram, Nagyságod előmben adta, azokat megjelentettem, ígírek, hogy örömost *promoveálják* az dolgokat, mivel, kegyelmes Uram, az *Brégy Dantiscumból* való expeditióját nem tudják.² Én az *universalis pax* felől bővebben szóltam, hogy Nagyságod azt úgy kívánja mint *confederatus* az *conditiók* szerint,³ ígírek magokat igen serio, immár kegyelmes Uram, *nem tudom*. Mondák, hogy jókor *érkeztem* Isten után, mert most, kegyelmes Uram, *compendiumba* csináltak minden dolgokat, s úgy akartak innét *Monasteri-*

Alázatos szolgálatomat ayanlom Nachiagodnak mint kegielmes Vramnak Az Vr Isten Nachiagod meg algia s minden dolgaiban az eo neuének di-chiretere bodogul szerenchiesichie.

Aldot Istennek szent neue, kegielmes Vram ide 785.^{ba} bekeuel érkeztem 18 die 881. 752.^{co} 14. nap, it kegielmes Vram ekedig az 805.ⁱ 339. 593. 91. Vrak 549. 678. 222. 521. 228. 97. fogadanak zinten hainalba jütem kegielmes Vram az 589. 506. 518. 109. s akkor tudtak megh, megh adtam kegielmes Vram az Nachiagod 354. 593. 354. 91. igen szeretetel nagi bechiüületel ueuek az mint kegielmes Vram Nachiagod előmben adta, azokat meg ielentetem, igirek hogi örömost 461. 433. 442. 206. 360. 302. 100. az dolgokat, miuel kegielmes Vram az 958. 752.^{bol} ualo expeditiojat nem tudgiak, en az 577. 322. 222. 517. 358. 92. 446. 88. felől bőueben zoltam, hogi Nachiagod azt ugi keuannia mint 171. 403. 209. 222. 128. 582. az 171. 401. 320. 315. 71. szerent, igirek magokat igen serio immar kegielmes Vram 402. 73. 560. 195. 98.

1 I. Rákóczi György levele Johan Oxenstiernának és Salviusnak, Gyulafehérvár, 1647. február 25., fogalmazványa kiadva MHHD XXI. 406.

2 1646 folyamán I. Rákóczi György folyamatosan tárgyalásokat folytatott Brégy gróf lengyelországi francia követtel, aki ezek szerint azt mondta neki, hogy el fogja hagyni Danzigot (valójában még 1649-ig a Rzeczpospolita területén maradt).

3 Az 1643. november 16-án megkötött gyulafehérvári szerződés 1. articulusa szerint az erdélyi fejedelmet is befoglalják az *universalis* békébe. A szöveg valóban a „confoederatus” kifejezést használja a fejedelem, ill. a svéd és a francia koronának viszonyának leírására. MHHD XXI. 106–107.

umba menni,⁴ de az elmúlt szeredán égi dologba *gátlódtak* meg. Kegyelmes Uram, az *religió*nak liberum exercitumat *kévánják* ezek, az *császár követei* Alsó-, Felső-*Ausziát, Bohemiát*, 781.-t, 802.-t⁵ eximálni akarják tanquam jus hereditariumot, s ott *nem akarják* megengedni. Ezek pedig, kegyelmes Uram, egyáltalában *declarálják* magokat, hogy contra *conscientiam* vezedelembe azokat nem hagyják. Ezt az *egy dolgot* tartják már nagyobbbnak, kegyelmes Uram, az többiben inkább biztatják magokat, hogy *megbékélhet-ne az Imperium*.

Innét Isten irgalmából, kegyelmes Uram, reggel indulok *Monasteriumba*. *Salvius[?]* maga szekeren, lovain küld, kegyelmes Uram, oda, egy napi járóföld ide.

Az *bavariai* herceg, *mainzi püspök neutralisságok* bizonyos, kegyelmes Uram.⁶ Egy *Fckt[?]*nevű városába az *püspöknek császár presidiuma* volt, s nem akart ki menni. *Turenne[?]*, kegyelmes Uram, rászállott, a víz között vagyon, mivel kegyelmes Uram, szintén *utamba* vala, odamenék magához s Nagyságod tekintetiért emberségesen

mondak hagi iokor 222. 330. 678. 217. Isten után, mert most kegyelmes Vram 171. 388. 218. 190. 576. 134. chinaltak minden dolgokat s ugi akartak innét 783.^{ba} menni, de az el mult szeredan egi dologba 254. 551. 440. 119. megh kegyelmes Vram, az 497. 358. 262. 434. 119. liberum exercitumat 330. 598. 406. 119. ezek az 181. 302. 661. 93. 339. 593. 545. 53. Also, Felső 737.[†] 740.[†] 781.[†] 802.[†] eximalni akariak tanquam jus hereditariumot, s ot 402. 50. 119. 126. 302. 52. megh engedni, ezek pedig Kegielmes Vram egi altalliban 186. 168. 126. 120. 358. 119. magokat hagi contra 171. 415. 166. 218. 549. 121. vezedelembe azokat nem hadgiak ezt az 212. 39. 195. 356. 446. tartiak mar nagiobnak Kegielmes Vram, az többiben inkab biztatiak magokat, hagi megh 138. 330. 357. 224. 402. 923.

innét Isten irgalmabol kegyelmes Vram regel indulok 783.^{ba}. 904. / maga zeke-ren louain küld kegyelmes Vram oda, egi napi jaro föld ide

az 738.ⁱ herczeg / 746. 464. 531. 431. 402. 607. 493. 358. SS 534. 116. 431. biz-onios Kegielmes Vram; Egi 232. 344. neuű 589. 506. 517. 134., az 464. 531. 431. 402. 71. 181. 302. 661. 45. 461. 223. 305. 321. 374. uolt s nem akart ki men-ni, 902. Kegielmes Vram ra szalota Viz közöt uagion, miuel kegyelmes Vram zinten 583. 121. 134. uala, oda menek

4 Ebben az időszakban a svéd és császári tárgyalófelek igen közel kerülnek a megegyezéshez, az ún. *Instrumentum Trauttmansdorffianum* szövegének elfogadása azonban végül – ahogy Jármí is írja – többek közt a svéd hadsereg pénzügyi igényeinek kielégítésén (az ún. *satisfactio* kérdésén) bukik el.

5 A vallásügyi rendezésben a császár örökös tartományai képeztek kivételt, ám hogy ez a két kódszám éppen melyikekre utal, a forrás alapján nem lehet eldönteni.

6 A bajor választófejedelem, Miksa herceg 1646. december 14-én, Ulmban fogadta el a fegyverszünetet, míg Anselm Casimir Wambolt von Umstadt mainzi érsek és választófejedelem 1647. május 9-én.

láta, kegyelmes Uram, reggel az *sáncot* megjártam Isten segítségéből.

Azelőtt, kegyelmes Uram, ilyent hal-
lottam, de most szememmel láttam, az
sveciai armada innét kegyelmes Uram
39 mélyföld az hol vagyon, *Svenfurt*
[*Schweinfurt*] nevű város körül *quar-*
tirokba, az császár hada *Bavaria* szé-
libe vagyon, *gyúl* az is az szokás sze-
rént, kegyelmes Uram. Az *föld népét*
is biztatják, ha felvehetnék. Kegyelmes
Uram, olyant ítélek, mint ha minde-
niknek kedve volna az *békességhez*.

Isten, kegyelmes Uram, Nagyságod-
nak minden dolgait az ő nagy nevé-
nek dicsíretére vigye véghez, s éltesse
Nagyságodat sok esztendőig boldog
szerencsés állapotban.

Ex *Osnabrugia* 24. *die Mai* A[nno] 1647
Nagyságodnak mint kegyelmes Uram-
nak alázatos legkisebbik szegény szol-
gája

Jármi Ferenc

magához s *Nachiagod* tekintetiért em-
bersegesen 350. 541. *Kegielmes Vram*
regel az 517. 400. 673. 43. meg iartam
Isten segichiegeből,

az előtt *kegielmes Vram* illient hallo-
tam, de most zememmel lattam, az
805.ⁱ 126. 374. 182. innet *kegielmes*
Vram 39. [kihúзва: m] 378. 358. föld az
hol uagion / 537. 2118. 249. 511. neuű
Varos 339. 512. 99. 489. 126. 549. 506.
327. 62. az 181. 302. 661. 93. 278. 182.
738. zelibe uagion 262. 575. azis az
szokas szerent *kegielmes Vram* az 243.
353. 402. 450. 549. 44. biztatiak ha fel-
vehetnek, *kegielmes Vram* olliant iti-
lek, mint ha mindeniknek kedue uolna
az 134. 330. 521. 261. 229.

Isten *kegielmes Vram Nachiagodnak*
minden dolgait az eő nagi neuenek
dichiretere uigie veghez, s eltesse *Na-*
chiagod sok eztendőig bodog sze-
renchies allopotban

Ex 785. 24. 193. 57. 881. A 1647

Nachiagodnak mint *kegielmes Vram-*
nak alázatos legkisebbik zegenj zolgaia

959 Ferencz

nr. 2. Jármí Ferenc levele I. Rákóczi Györgynek (Münster, 1646. június 14.)

Eredeti lelőhelye: MNL OL E 190. 21. d. nr. 4754.

Érkeztetés a hátoldalon, I. Rákóczi György kezével: „23 Jul: reggel 9 ½ órakor Szász[?], magunk embere.”

Alázatos szolgálatomat ajánlom Nagyságodnak mint kegyelmes Uramnak. Az Úristen Nagyságodat megáldja, s minden dolgaiban az ő nagy nevének dicsőretire boldogul szerencsésítse.

Áldott Istennek szent neve, kegyelmes Uram, 25. die *Maii* érkeztem *Monasteriumba*. Az *galliai követeket* köszöntvén az Nagyságod kegyelmes parancsolatja szerint, az *leveleket* megadtam.¹ Igen nagy becsülettel vevék, megérték az Nagyságod *kévánságait* mind az *levélből*, mind az én *relatiómból*.

Mihelyt elsőben kegyelmes Uram *szemben* lők vélek, mindjárt Isten segítségével eszemben vevém *elméjeket*. Mind az *Croissy* által való dologban, mind az Nagyságod azelőtt való *írásira* nézve ezeknek *elméjek* in *suspensio* volt, s remélvén szüntelen az *békesség* tractájának exitusát, ahhoz akarják magokat egyáltalában *tartani*.

S az mint külön is beszéltem az *feje-delemmel*,² eszemben vőm, kegyelmes Uram, mi leszen *válaszom*, én is *preveniálnám* Isten segítségével, az magok *beszédéből*. Beszéltem vélek, megmondám, hogy én annak kimenetelit nem akarom várni, hanem Isten velem levén, az *Rex Galliae*-hez akarok men-

Alázatos szolgálatomat ayanlom Nachiagodnak mint kegyelmes Vramnak. Az Vr Isten Nachiagod meg algia s minden dolgaiban az eo nagi neuének dichiretire bodogul szerenchiesichie.

Aldot Istennek szent neue Kegielmes Vram 25. die [kihúзва: May(?)] 881. érkeztem 783.^{ba} az 760.ⁱ 339. 593. 545. 330. 91. köszöntuen az Nachiagod kegyelmes paranchiolatia szerent, az 354. 593. 354. 330. 80. meg adtam, igen nagi bechiületel Veuek, meg ertek az Nachiagod 330. 589. 415. 116. 320. mind az 354. 593. 351. 432. mind az en 497. 350. 549. 433. 147. 99.

mihelt elsőben kegyelmes Vram 665. 375. 218. lők vele, mingiart Isten segichiegeből ezemben Veuem 216. 378. 306. 330. 43. mind az 898. által ualo dologban, mind az Nachiagod az előtt való 318. 127. 318. 62. nezue ezeknek 216. 378. 306. 71. in *suspensio* uolt, s remeluen züntelen az 338. 330. 521. 68. tractaianak exitussat, ahoz akariak magokat egi altalliban 541. 511. 122. 70.

s az mint külön is bezeltem az 234. 306. 186. 354. 378. 51. ezemben vőm kegyelmes Vram mi lezen 589. 350. 673. 50. enis prevenialnam Isten segichiegeből, az magok 138. 665. 186. 147. 99. bezeltem vele, meg mondam hofi en annak kimenetelit nem akarom Varni hanem Isten velem leuen az 686.hez akarok

1 I. Rákóczi György levele Longueville-nek, d'Avaux-nak és Serviennek, Gyulafehérvár, 1647. február 25., ill. Croissynak. Fogalmazványaik kiadva: MHHD XXI. 403–404, ill. 405.

2 Jármí Longueville hercegi címét ismeri el így.

ni, mivel én nem az *universalis békeség* tractájára jöttem, hanem Nagyságához, kik az *békességet* tractálják, s magok, mint magoktól *promov[e]álják* az *universalis békességben* való *comprehensióját* az én kegyelmes Uramnak. Arra miképpen ígérék magokat, Nagyságod az magok *leveléből* megérti.³

Mivel most volt az ideje, kegyelmes Uram, az hatodik, hetedik, nyolcadik *conditiót*⁴ előadtam *Longueville*-[ne]k, *d'Avaux*-[na]k, az *ratiókat* is megmondtam, melyekből hogy Nagyságod *confederatus*, kitetszik, s fogadák igen. Az másik dolog felől, kegyelmes Uram, az *Rex Galliae*-hez halasztanak, ott, kegyelmes Uram, Isten elvívén, minden *ratiókat*, *synceritast* mint *új helyen újólag* előszámlállok.

Tovább is tudakoztak tőlem mind magok, s mind *Croissy* által, vagyon-e valami egyéb *instructióm*, ha *békeség* nem lenne, Nagyságod *fegyverhez* nyúlna-e? Arra nem feleltem, hanem azt mondtam, kegyelmes Uram, az *clavisokat* azért kértem el, hogy az *pénznek* summáját megtudjam, s az *conditiókat*, melyeket elő is adtam.⁵

Mikor, kegyelmes Uram, immár meg akartam volna *indulni*, ismét hozzám küldték *Croissyt*, de ugyan nem *felel-*

menni, miuel en nem az [kihúzza: V] 577. 322. 222. 517. 358. 79. 138. 330. 521. 68. tractaiara iöttem, hanem *Nachiagahoz* kik az 138. 330. 521. 258. 91. tractalliak, s magok, mint magoktól 461. 433. 442. 120. 302. 71. az 577. 322. 222. 517. 358. 92. 138. 330. 521. 255. 218. ualo 171. 388. 497. 282. 415. 315. 302. 43. az en kegielmes Vramnak, arra miképpen igirek magokat, *Nachiagod* az magok 354. 593. 354. 147. 99. meg erti, miuel most uolt az ideje *Kegielmes Vram*, az 6dik, 7dik, 8dik, 171. 401. 320. 315. 80. elő adtam 894.^k 895.^k az 493. 549. 431. 128. 319. meg mondtam, meliekből hagi *Nachiagod* 171. 403. 209. 222. 128. 582., ki teczik, s fogadák igen, az masik dolog felől *kegielmes Vram* az 686.hez halasztanak, ot *kegielmes Vram* Isten el Viuen minden 493. 549. 431. 128. 539. 400. 222. 320. 127. 91. mint 573. 282. 358. 218. 573. 120. 116. elő zamlalok,

touabis tudakoztak tőlem mind magok s mind 898. által uagione ualami egi-eb 314. 535. 512. 176. 315. 98. ha 138. 330. 521. 55. nem lenne, *Nachiagod* 234. 262. 593. 500. 229. niulnae? arra nem feleltem, hanem azt mondtam *kegielmes Vram*, az 168. 130. 319. 431. 128. azért Kertem, el hagi az 450. 421. 402. 71. sumaiat meg tudgiam s az 171. 401. 320. 315. 326. 80. mellieket előis adtam, mikor *kegielmes Vram* immar meg akartam volna 314. 201. 362. 53.

3 A vesztfáliai francia delegátusok, ill. Croissy levelei I. Rákóczi Györgynek, Münster, 1647. június 7., ill. 15. TT 1894: 363–364, ill. MHHD XXI. 411–413.

4 A munkácsi szerződés említett cikkelyei írják elő, hogy I. Rákóczi György is bekerüljön az *universalis* békébe: MHHD XXI. 259–260.

5 Ezek szerint Jármí az összes korábbi iratot is sifírozott formában vitte magával, és mielőtt tárgyaltak volna, el kellett kérnie a rejtjelkulcsot a franciáktól. Az erdélyi követ úgy tett, mint-ha csak a szerződés szövegét ismerte volna meg, a Croissyval 1646 tavaszán küldött iratokét – amelyekben szerepelt I. Rákóczi György újbóli fegyverfogásának ígérete – nem.

tem semmit arra általa, hanem Isten után gondolkodám felőle, hogy inkább valami akadályt ne szerezzenek az *summa* felől, magam ismét szembe lettem vélek.

Két *ratiót* assignáltam, miért nem kellett arra felelnem: 1, mivel eszemben vettem, hogy önagyságok az *békeség tractájának* kimenetelire néznek, s nem szükség volt nekem felelnem, mert ha az *Croissy* által való dologra idejében választ tettek volna, talám Isten után most könnyebben jutnának az *békességhez*; 2, talám azt itilnék, hogy azért beszélek ilyent, hogy inkább az *pénzhez* jutnék.

Ez okon nem akartam semmit szólni, mert az *pénzre* nézve nem szükség szólnom, nem is szólok, mert az nyilván való *dolog*, s az *Rex Galliae* az maga méltóságának s hitelének, az egész keresztyénség előtt megtartására abban *akadályt nem* teszen. Nem is ügyekezem odamenni csak annak *urgeálására*, mert arról anélkül is *satisfactiót* tesznek Nagyságodnak; hanem meg akarván az én kegyelmes Uram az *Rex Galliae* méltóságát adni, azért akarta meglátogatni.

Mindazáltal, hogy önagyságok azt ne itiljék, hogy meg nem *becsültem* személyeket, *sub fiducia* említhetek ilyent, hogy talám *jó alkalmatossággal* attól sem lenne *idegen* az én kegyelmes Uram.

Tovább is *tudakozának*, de kegyelmes Uram, ennél semmit egyebet nem *szóltam* efelől, szavokra ilyen választ tettem, mivel nem ítélem szükségesnek lenni: ahhoz többet *nem szólhatok*,

ismet hozzam kültek, 898.^t de ugian nem 234. 354. 368. 217. semmit arra általa hanem Isten után, gondolkodam felőlle, hofi inkább ualami akadalt, ne szerezzenek az 536. 374. felől, magam ismet zembe letem velek

ket 493. 594. 440. assignaltam miert nem kellett arra felelnem, -1- miuel ezemben vetem hofi eő Nachiagok az 138. 330. 521. 55. 557. 112. 541. 302. 398. 52. kimenetelire neznek, s nem zűksegh uolt nekem felelnem, mert ha az 898. által ualo dologra idejeben valaszt tettek uolna talam Isten után most könnyieben jutnanak az 138. 330. 521. 261. 229. -2- talam azt itilnek, hofi azert bezellek illient hofi inkább az 450. 421. 282. 85. iutnek,

ez okon nem akartam semmit zolni, mert az 450. 421. 497. nezue, nem zűksegh szolnom, nemis zolok, mert az niluan ualo 195. 363. 68. s az 686. az maga meltosaganak s hitelenek, az egez kereztienseg előt, megtartasara, abban 119. 113. 120. 43. 402. 50. tezen nemis ügiekezem oda menni chiak annak 581. 258. 120. 127. 126. 62. mert arrol annelküis 517. 549. 522. 112. 549. 446. teznek Nachiagodnak hanem meg akarvan az en Kegielmes Vram az 686. meltosagat adni, azert akarta megh 350. 554. 254. 541. 553. 70.

mind az által hofi eő Nachiagok azt ne itilliek, hofi megh nem 138. 181. 321. 368. 217. szemelieket 536. 60. 238. 201. 166. 62. említhetek illient hofi talam 315. 120. 326. 361. 128. 439. 116. 120. attolsem lenne 305. 212. 218. az en kegielmes Vram, touabis 560. 182. 339. 661. 398. 71. de kegielmes Vram ennel semit egiebet nem 673. 368. 121. effelől, zauokra illien valaszt tettem, miuel nem itelem zűksegesnek lenni ahoz töbet

hanem Isten odavivén, ez alatt miben legyen az *dolog*, ők is jobban megértik, s írhatnak *Galliába*, s ha mit én *szólhatok*, azután megmutatja Isten.

Erre, kegyelmes Uram, Isten irgalmából ilyen gondolatom vagy, ha az *pénzt* megadnák, s ezt *urgeálnák* előttem – mivel az *Brégy* expedícióját vissza *nem tudom*,⁶ az *sveciai követek* abban mintha nem tudnának, úgy mutatják, az *comprehensio* felől sem írtak nekik, én Isten után, kegyelmes Uram, megmondtam, hogy nem úgy mint *generalliter* szokott lenni, legyen Nagyságod *emlékezetbe*, hanem nekem előmben adott *conditio*k szerint –, ahhoz képest ha mit *urgeálnak* az *pénzmegígítés* után, megmondom kegyelmes Uram, hogy velem *plenipotentiával* *Rex Galliae diplomájával* bocsássanak embert, s Nagyságoddal *végezzenek*, minemű *conditio*kra készüljön.

Isten irgalmából meg is *jelentem* magamtól, az mit ítlhetek: az *diploma*, kegyelmes Uram, hogy szükséges, okát adhatom: az *üddő rövid* volta megkévánja. Az *római császár*, kegyelmes Uram, csak várja az ide való *tractának* kimenetelét, oda alá is ahhoz *szabja* magát, s előbb is cselekszik ott, mivel itt *conditio*it tudja, s nem várja itt, hogy *promulgálódjék* az *dolog*. 24. *Maii* írott levelében ex *Vienna* azt írja, hogy immár tovább az *religiók* dolgába nem mehet, valamint leszen az *dolognak* ki meneteli.

402. 50. 673. 357. 128. 431. hanem Isten oda Viuen, ez alatt miben legyen az 195. 363. 68. ökis ioban meg ertik, s írhatnak 760.^{ba} s ha mit en 673. 357. 128. 431. az utan meg mutattia Isten;

Erre *Kegielmes* Vram Isten irgalmából illien gondolatom *Vagion* ha az 450. 421. 91. meg adnak, s ezt 581. 258. 120. 398. 52. előtem; (miuel az 958. *expeditio*iat; vizza 402. 50. 560. 195. 73. az 805.ⁱ 339. 593. 545. 71. abban mint ha *nem* tudnának ugi mutatiai, az 171. 388. 497. 282. 415. 315. 96. felol sem irtak nekik, en Isten utan *Kegielmes* Vram meg mondtam hogi *nem* ugi mint 258. 402. 493. 358. 545. 93. zokot lenni, legyen *Nachiagod* 217. 354. 330. 665. 542. 66. hanem nekem előmben adot 171. 401. 320. 315. 71. szerent) ahoz kepest ha mit 581. 258. 120. 398. 52. az 450. 421. meg igires utan, meg mondom *kegielmes* Vram hogi Velem 456. 218. 316. 446. 218. 549. 130. 120. 686. 190. 459. 433. 118. 130. 120. bochiassanak embert, s *Nachiagoddal* 593. 258. 665. 402. 52. minemű 171. 401. 320. 315. 342. 62. kezüllion

Isten irgalmából megis 306. 354. 416. 217. magamtól, az mit ítlhetek; az 190. 456. 433. 61. *Kegielmes* Vram hogi zúkseges okat adhatom az 568. 96. 506. 597. 58. uolta meg keuannia. Az 506. 374. 70. 684. *Kegielmes* Vram chiak *Varia* az ide ualo 557. 112. 541. 398. 100. ki menetelít, oda alais ahoz 661. 142. 62. magat, s előbis chielekzik ot, miuel it 171. 401. 320. 315. 320. tudgia, s nem *Varia*, it hogi 461. 433. 575. 254. 363. 188. 306. 52. az *dologh*. 24. 881. irot leueleben ex 814. azt iria,

6 Brégy feltételezett visszatérése Lengyelországból, l. az előző levél 2. jegyzetét.

Meg hirtelen nem lehet, kegyelmes Uram, itt is az *békesség*, mert az *sveciai hadak contentatióját* is elő nem vették,⁷ több új dolgok is érkeztek, s úgy ítélem Isten után, magok is mondják, hogy most kevésbet remélnek az *békességhez*, hogy nem azelőtt. Mindazáltal kegyelmes Uram, az *imperiumbeli statusoknak* nagy kedvek vagyon az *békességhez*. Az *hollandiabeliek hispániaiak* közt állandó fog lenni az *békesség*, kegyelmes Uram.⁸

Majd féltének az *császár sal[v]us conductusa nélkül*, de az mely Isten irgalmasságából azelőtt velem volt, s minden utaimat, s dolgaimat egyedül elvégezte, mostan is azon irgalmas Isten rám vigyáz.

Innét Isten irgalmából, kegyelmes Uram, *Hollandiába* indulok holnap, tisztességesen akarnak bocsátani, Isten szent fiáért elvivén, *Amstelodamumból* írok ismét, kegyelmes Uram.

Croissy az nála való *leveleket* még kézhez nem adá, nem örömost akarnának, kegyelmes Uram, ellenni hirtelen anélkül; azt monda, hogy *Galliába* vagyon az *secretariusnál*, ő is utánam jű. *Saint-Romain* nagy jóakarátját mutatá Nagyságodhoz, maga is eljűtt az *szállásomra*, *Rosenhane* is eljűtt.⁹

hogi immar touab az 497. 358. 262. 431. dolgaba nem mehet, ualamint lezen az dolognak ki menetelj;

meg hirtelen nem lehet Kegielmes Vram itis az 138. 330. 521. 68. mert az 805.ⁱ 278. 182. 52. 171. 416. 218. 541. 549. 430. 128. 319. elő *nem* Vetek töb uj dolgokis érkeztek, s ugi itelem Isten utan, magokis mondgiak hogi most, keuesbet remelnek, az 138. 330. 521. 261. 229. hogi nem az előt, mind az altal kegielmes Vram az 313. 450. 501. 576. 138. 358. 535. 128. 582. 431. 398. 71. nagi keduek uagion; az 138. 330. 521. 261. 229. az 739.^{beliek} [kihúzza olvashatatlan betű] 765.^{iek} kozt allando fog lenni az 138. 330. 521. 68. Kegielmes Vram

maid feltenek az 181. 302. 661. 93. 517. 369. 44. 171. 401. 567. 560. 517. 402. 359. [kihúzza: 557] 575. de az melj Isten irgalmassagabol, az előt Velem uolt, s minden utaimat, s dolgaimat egiedül el vegezte, mostanis azon irgalmas Isten ram Vigiaz;

innet Isten irgalmabol Kegielmes Vram 739.^{ba} indulok holnap, tiztessegesen akarnak bochiatani, Isten zent Fiaert el Viuen 733.^{bol} irok ismet kegielmes Vram.

898. az nalla ualo 354. 593. 354. 330. 43. megh kezhez *nem* ada *nem* örömost akarnanak Kegielmes Vram ellenni hirtelen annelkül azt monda hogi 760.^{ba} uagion az Secretariusnal őis utannam iű 897. nagi io akaratiat mutata Nachi-agodhoz magais el iűt az 661. 350. 530. 390. 62. 905. is el iűt

7 A svéd hadak leszerelésének költségei, l. az előző levél 4. jegyzetét.

8 Az 1647. január 8-án megkötött előzetes spanyol–holland béke.

9 A 905. kódszám azonosítása Schering Rosenhanéval általt volt lehetséges, hogy a 904., amelyet az osnabrücki levél tartalmaz, a szöveg értelméből adódóan valamelyik svéd követet, feltehetőleg az ábécé sorrendben hátrébb álló Salviust jelöli; az utána következő szám tehát nagy valószínűséggel szintén egy svéd (hiszen a francia követek is egymás után jönnek a 894–896., majd 898. számokon), akinek személyében

Az követ urak leveleit megküldtem, kegyelmes Uram. Ugyan elhiggye Nagyságod, gyakorta tudakozák az Nagyságod elméjét, ha békesség nem lenne, de tovább nem megyek, Isten irgalmából lássam emberségeket az elmúltról.

Az *spanyolok*, kegyelmes Uram, egy Armentur nevű várost megvettek, Comin nevű várral Flandriába az *galusoktól* mostan.¹⁰ Az *galliai had* is megint Cataloniába, Lerida nevű erős helyt szállott meg, jó reménységek va-
gyon nekik is az megvételéhez.¹¹

Isten, kegyelmes Uram, Nagyságodat tartsa és éltesse sok esztendőig boldog szerencsés állapotban. *Monasterium*, 14. Iunii A[nno] 1647.

Nagyságodnak mint kegyelmes urának alázatos legkisebbik szegény szolgálja
Jármi Ferenc
Osnabrugiából is írtam volt, kegyel-
mes Uram, Nagyságodnak.

Kegyelmes Uram, alázotoson, ez velem volt katona emberhez, könyörgök Nagyságodnak mint kegyelmes Uramnak, mutassa fejedelmi kegyelmességét. Felesége megholt, árva gyermeki vadnak, hadd édesedjék, kegyelmes Uram, az Nagyságod szolgálatjára.

az 339. 593. 80. 581. 119. 354. 593. 354. 320. megh kültém *Kegielmes Vram*, Vgian el hidgie *Nachiagod* gyakorta tudakozak az *Nachiagod* 216. 378. 306. 43. ha 138. 330. 521. 68. nem lenne de tovább nem megiek Isten irgalmabol lassam embersegeket az el 343. 368. 506. 99. Az 531. 122. 315. 363. 52. *Kegielmes Vram* egi Armentur neuű Varost megh vetek Comin neuű Varral Flandriaba az 254. 369. 530. 344. 432. mostan Az 760.ⁱ 278. 190. 92. megint Cataloniaba Lerida neuű erős helt zallot megh, io remensegek vagion nekikis az meg vetelehez.

Isten *kegielmes Vram Nachiagod*at tar-
chia es eltesse sok eztendőig bodog szerenchies állapotban. 783. 14. 882. A 1647.

Nachiagodnak mint *kegielmes Vranak* alazatos leg kissebik zegenj zolgaia
959. Ferencz
785^{bolis} irtam Volt *Kegielmes Vram Nachiagodnak*.

Kegielmes Vram alazotoson (ez velem uolt katona emberhez) kőniörgök *Nachiagodnak* mint *kegielmes Vramnak* mutassa feiedelmi kegielmességét felesége megholt arua giermeki vadnak, had edesedgiek *kegielmes Vram* az *Nachiagod* zolgalatiara;

nagy valószínűséggel a münsteri összekötőt sejtethjük. A 897. számnak e szerint a logika szerint ugyan-
csak francia személyt kellene fednie; mivel a főtárgyalók kódjai a közvetlenül megelőző számok, az utána
következő pedig Croissy, ennek nyilván a Münsterben rezidensi ranggal szintén jelen lévő Melchior de
Harod de Senevas-t, Saint-Romain márkiját kell fednie.

10 Armentières 1647. május 31-én, Commines valamivel utána esett el.

11 Condé 1647 májusa és júniusa között ostromolta Léridát (Lleidát), sikertelenül.

nr. 3. Jármí Ferenc levele I. Rákóczi Györgynek (Amszterdam, 1646. június 20.)
Eredeti lelőhelye: MNL OL E 190 21. d. nr. 4752.

Érkeztetés a hátoldalon, I. Rákóczi György kezével: „17 Aug A[lba] J[ulius] estve
vacsora felett”

Alázatos szolgálatomat ajánlom Nagyságodnak, mint kegyelmes Uramnak. Az Úristen Nagyságodat megáldja s minden dolgaiban az ő nagy nevének dicsőretire segélje, boldogul szerencsésítse!

Áldott Istennek szent neve örökké, ide kegyelmes Uram 19. die Iunii érkeztem. Az *Egyesült Tartományok békesége* bizonyos, kegyelmes Uram, *Hispaniával*. *Servient* odaküldték volt az *galliaiak Hollandiába*, de *nem turbálhatta* szándékokat.¹

Az *császár* hada, kegyelmes Uram, *Bohemia* felé megyen, az *sveciai* armada is arra tart, az *hispaniai* had *Flandriába* vagon. *Hispaniának*, kegyelmes Uram, mostan ugyan feles hada vagon, s akaratos is *Leopold*.²

Isten *Galliába* vivén, kegyelmes Uram, tudom, tartóztatni fognak, az mint megírtam Nagyságodnak, az *békesség* tractájára, mert ha *békesség* *nem* lenne, inkább megadnák; noha Isten velem lévén, kegyelmes Uram, az mire ő szent felsége segít, nem ügyekezem *késni* az dologgal, ha ítélem az *békesség* *get*, ha nem is.

Croissy, kegyelmes Uram, igen mester ember, beszél, hogy szinte most igen

Alázatos szolgálatomat ayanlom Nachiagodnak, mint kegyelmes Vramnak. Az Vr Isten Nachiagod, megh algia, s minden dolgaiban, az eő nagi neuének dichieretire, segillie, s bodogul szerchiesichie.

Aldot Istennek szent neue öröke ide kegyelmes Vram 19. die 882 érkeztem; az 766. 138. 330. 521. 258. bizonios kegyelmes Vram [kihúzza: az] 765.^{ual} 896.ⁱ oda külték uolt az 760.^{iak} 739.^{ba} de 402. 98. 560. 494. 120. 278. 559. 62. zandekokat,

az 684. hada kegyelmes Vram 740. fele megien az 805.ⁱ Armodais arra tart, az 765.ⁱ had. 240. 122. 198. 302. 134. vagon 765.^{nak}. Kegielmes Vram mostan ugian feles hada vagon s akaratos 354. 436. 432. 58.

Iten 760.^{ba} Viuen kegyelmes Vram tudom tartóztatni fognak, az mint megírtam Nachiagodnak az 138. 330. 521. 68. tractajara, mert ha 138. 330. 521. 55. 402. 50. lenne inkab megh adnak; noha Isten Velem leuen Kegielmes Vram, az mire eő szent felsege segít nem ügyekezem 330. 529. 70. az dologal ha itelem az 138. 330. 521. 258. 43. ha nem is 898. Kegielmes Vram igen mester ember, bezelli hogi szinte most igen sok

1 A holland–spanyol előzetes békét 1647. január 8-án írták alá. Ennek ellensúlyozására Servien Hágába utazott, ám a helyzeten már nem tudott változtatni, csak egy francia–holland „garancia-szerződést” tudott tető alá hozni 1647. július 29-én, amelyben az Egyesült Tartományok megígérték, hogy a megkötendő spanyol–francia béke megszegése esetén újra háborúba lépnek Franciaország érdekeinek védelmében. Különös, hogy a 739. mellett, amely négyszer szerepel a levelekben és minden alkalommal egyértelműen Hollandiát jelöli, Jármí ezúttal egy másik kódot, a 766-ot használja, ugyanabban az értelemben.

2 Ausztriai Lipót Vilmos főherceg, Spanyol–Németalföld kormányzója.

sok *költségek* vagyon, de kegyelmes Uram, az *követ urak* rá halasztják az dolognak *relatióját* az *Rex Galliae* előtt, az mint eszemben veszem, s be jű *Galliába* ő is. Megmondtam neki, kegyelmes Uram, *Monasteriumba*, hogy úgy ne *informálja* az *udvart*, az mint beszél, mert az nekem *nem* tetszik, *nem* illendő. Ratióit adtam; akkor jót mond-e, nem tudom.

Ők minket, kegyelmes Uram, az *békeséggel* s az *császár török* ellen való hadakozásával ijesztnek, de Isten irgalmából arra tisztességes válaszok vagyon tőlem. Én is, kegyelmes Uram, őket evvel is indítom, hogy immár *Hollandia* *nem* segíti s talám *Svéciával*[?]³ is más kötése leszen ezután, s együtt ki tudja, mit akarnak.

Itt, kegyelmes Uram, 126 *tallért* kérttem, ha több lesz vala, sem ártott volna; úgy, kegyelmes Uram, hogy *Niclasius* uram megküldi, írtam is őkegyelmének. Nagyságod kegyelmességéből *írjon* őkegyelmének, ha miben megtalálom, mit cselekedjék.

Az mikor Isten, kegyelmes Uram, miben módot mutat, illetlenül nem panaszkodnám, az mint ekkéddig sem cseleküttem; de kegyelmes Uram, ha az jó Isten rajtam nem könyörül, Nagyságod kegyelmessége nem járul, én vénségemre igen megfogyatkozom, ha Isten azt engedné is érnem, s szegény árva gyermekim sem dicsírhetik gondviselésemet.

339. 368. 525. 212. 215. uagion, de kegyelmes Vram az 339. 593. 80. 581. 119. ra halaztiak az dolognak 497. 350. 549. 430. 128. az 686. előtt, az mint ezemben vezem, s be jű 760.^{ba}. Őis meg mondtam neki kegyelmes Vram 783.^{ba}. hogi ugi ne 314. 243. 504. 120. 302. az 568. 589. 511. az mint bezel mert az nekem 402. 73. tetzik 402. 50. illendő ratioit adtam, akkor iot monda *nem* tudom; Ők minket kegyelmes Vram az 138. 330. 521. 258. 99. s az 684. 554. 506. 71.^{ellen} ualo hadakozasauual ieztnek, de Isten irgalmabol, arra tisztességes valazok vagion töllem; enis kegyelmes Vram őket euelis inditom, hogi immar 739. 402. 50. segíti, s talam 735.^{ualis}, mas kötese lezen ezutan, s egiűt ki tudja mit akarnak;

it kegyelmes Vram 126. 541. 354. 511. kertem ha töb lez uala *sem* artot volna; ugi kegyelmes Vram hogi 406. 168. 127. 321. 92. Vram meg küldi, irtamis eő kegyelmenek Nachiagod kegyelmességből 318. 315. 74. eő kegyelmenek ha miben meg 541. 350. 363. 50., mit chielekedgiek

az mikor Isten Kegielmes Vram miben modot mutat illetlenül nem panazolkodnam az mint ekedig sem chielekütem; de kegyelmes Vram, ha az io Isten raitam nem kőniőrül, Nachiagod kegyelmessége *nem* iarul, en Vensegemre igen megh fogiatkozom, ha Isten azt engedneis ernem, s szegenj arua giermekim sem dichirhetik gonduisselesemet;

3 Az előzetes békét aláíró hollandokkal ellentétben nem egyértelmű, Jármí kire gondol a második kódszámmal (735). A francia korona szövetségesei között más nem volt ebben az időszakban, akinek lojalitása megkérdőjeleződött volna. A szám máskor nem szerepel, a hozzá közeli, azonosítható kódok nem adnak támpontot (733 = Amszterdam, 737 = Ausztria). Talán arról lehet szó, hogy akárcsak Hollandiára (l. a forráshoz fűzött 1. jegyzetet), Svédországra is volt több kódszám, de Jármí minden más esetben a 805-öt használta.

Áldott Istennek szent neve, kegyelmes Uram, itt Nagyságodnak minden országokba méltóságos jó híre-neve vagyon. Isten irgalmából, kegyelmes Uram, innét holnap indulok *Fiisingin* [*Vlissingen*] felé, onnat hajón Isten után *Galliába*, *Calais*[?] nevű portusra igyekezem.

Isten, kegyelmes Uram, Nagyságodat tartsa és éltesse sok esztendőig boldog szerencsés üdvességes állapotban. *Ams-telodamum*, 20. die *Iunii* A[nno] 1647

Nagyságodnak mint kegyelmes Uramnak alázatos legkisebbik szegény szolgálója

Jármi Ferenc

Még kegyelmes Uram Nagyságodnak levelét nem vettem.

Aldot Istennek szent neue kegyelmes Vram it Nachiagodnak minden orzagokba, meltosagos io hire neue vagion; Isten irgalmabol kegyelmes Vram, innet holnap indulok 238. 319. 314. 262. 97.^{fele} onnat hajon Isten utan 760.^{ba}. 744. neuű portusra igiekezem.

Isten kegyelmes Vram Nachiagodat tarchia es eltesse sok eztendőig boldog szerenchies üduesseseges állapotban. 733. 20. die 882. A 1647

Nachiagodnak mint kegyelmes Vranak alazatos leg kisebbik zegenj zolgaia

959. Ferencz

Meg kegyelmes Vram Nachiagodnak 354. 593. 354. 91. nem vetem.